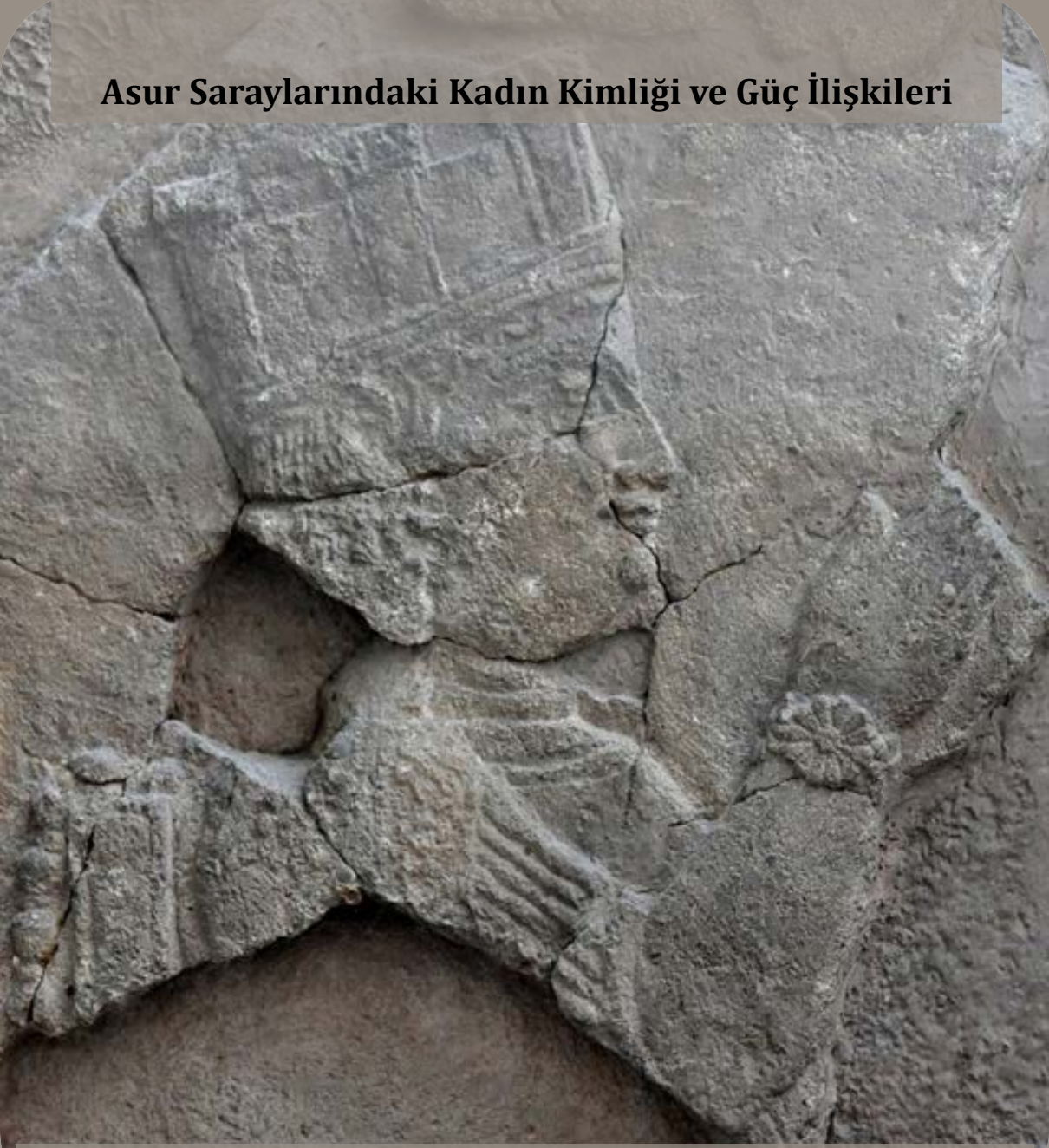

ASUR DÖNEMİ KRALİYET KADINLARI

Asur Saraylarındaki Kadın Kimliği ve Güç İlişkileri

Doç. Dr. Esra KAÇMAZ LEVENT

yaz

yayınları

ASUR DÖNEMİ KRALİYET KADINLARI

Asur Saraylarındaki Kadın Kimliği ve Güç İlişkileri

Doç. Dr. Esra KAÇMAZ LEVENT

yaz
yayınları
2025

**ASUR DÖNEMİ KRALİYET
KADINLARI**

**(Asur Saraylarındaki Kadın Kimliği ve
Güç İlişkileri)**

Yazar: Doç. Dr. Esra KAÇMAZ LEVENT

ORCID No: 0000-0003-2489-9527

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-8508-72-7

Ekim 2025 - Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

Önsöz

Binlerce yıl önce Mezopotamya'nın kadim topraklarında, Asur İmparatorluğu yükseldi. Tarih genellikle kralların savaşlarını, orduların zaferlerini ve taşlara kazınmış buyruğu anlatır. Ama bu görkemli sarayların sessiz koridorlarında, tarih sahnesinin gölgesinde kalmış bir başka güç vardı: Kraliyet Kadınları. Kraliçeler, prensesler ve söz sahibi soylu kadınlar... Onlar sarayın ritüellerinde, devletin karar alma süreçlerinde ve tanrıların huzurunda sessiz ama etkili bir şekilde rol alıyorlardı.

Bu kitap, Asur sarayında kadının kimliğini, gücünü ve görünmez etkilerini gün yüzüne çıkarmayı amaçlıyor. Çivi yazılı belgeler, mühürler, arkeolojik buluntular ve ikonografik tasvirler aracılığıyla, kraliyet kadınlarının yalnızca “eş” ya da “anne” değil, diplomasi ve dini ritüellerin etkin aktörleri olduklarını gösteriyor. Her mektup, her mühür, her kabartma; tarihin sessizce sakladığı bir hikâyeyi fısıldıyor. Asur sarayının gizli odalarına, görkemli koridorlarına ve kutsal tapınaklarına, kadınların izini süren bir yolculuğa çıkarıyor. Çünkü uygarlığın görkemi sadece kralların değil, onların yanında yürüyen sessiz ama sarsılmaz kadınların da eseridir. Tarih boyunca erkek anlatılarının gölgesinde kalmış bu sesleri yeniden duymak ve görünür kılmak için bir yolculuğa çıkarıyor.

Eşime ve Çocuklarıma

Batman 2025

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmaların Tarihçesi	3
2. ASSUR DEVLETİ'NDE KRALİYET KADINLARI	7
2.1. Eski Asur Dönemi (MÖ 2000-1600) Kraliyet Kadınları ...	7
2.1.1. Ana Kraliçe Ama-duga	8
2.1.2. Dam-ğurası (Qatna Prensesinden Mari Ana Kraliçesine).....	10
2.1.3. Kunšimatum	14
2.1.4. İzamu.....	17
2.2. Orta Asur Dönemi (MÖ 1500-1000) Kraliyet Kadınları ..	18
2.3. Yeni Asur Dönemi (MÖ 1000-609) Kraliyet Kadınları ...	24
2.3.1. Mullissu-mukannišat-Ninua.....	28
2.3.2. Sammu-rāmat (Semiramis)	29
2.3.3. Zarpanitu	33
2.3.4. Hamâ	35
2.3.5. III. Asur-dan (MÖ 772-755) ve V. Aššur-nārâri (MÖ 754-746) Dönemi Kraliçeleri.....	37
2.3.6. Yaba, Banitu, Atalia.....	39
2.3.7. Ahât-abīša	43

2.3.8.Naqi'a (Zakutu).....	44
2.3.9.Abi-rāmu/i.....	49
2.3.10. Tašmetu-šarrat.....	52
2.3.11. Šaddītu.....	55
2.3.12. Ešarra-ḥammat.....	59
2.3.13. Ana-tašmētum-taklāk	60
2.3.14. Šērū'a-ētirat.....	62
2.3.15. Libbāli-šarrat	65
3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	69
KAYNAKÇA	74

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

1. GİRİŞ

Asur İmparatorluğu'nda kraliyet kadınları, yalnızca hükümdarın eşleri veya anneleri olarak değil, aynı zamanda devletin sosyal, ekonomik ve siyasi yapılarında etkin roller üstlenen figürler olarak tarihsel kayıtlarda yer almaktadır. Eski (MÖ 2000-1600) ve Orta Asur dönemlerinde (MÖ 1500-1000), kraliçelerin doğrudan siyasi iktidarlara hakkında sınırlı bilgi bulunmakla birlikte, yazılı belgeler ve arkeolojik buluntular, bu kadınların belirli mülkler üzerinde yönetim yetkisine sahip olduklarını ve saray içi idari düzenlemelerde etkin roller üstlendiklerini göstermektedir (Kertai, 2013, s.110-112). Kraliçeler, kocalarına bağılılıkları üzerinden siyasi statü kazanmış olsalar da, salt pasif figürler olmadıkları gibi; kendi hanelerini ve bağılı idari kadroları aracılığıyla ekonomik ve toplumsal denetim de sağlamışlardır.

Yeni Asur döneminde (MÖ 1000-609) kraliyet kadınlarının rolü belirgin biçimde güçlenmiştir. Sargonid hanedanlığı (MÖ 722-609) sırasında kraliçeler, hem sanatsal temsillerde daha görünür hale gelmiş hem de kendilerine tahsis edilen askerî birlikler aracılığıyla siyasi ve askeri etki kazanmışlardır (Kertai, 2013, s.110-112). Bu dönemde kraliçeler, ekonomik mülkiyetlerini ve saray içi

idari yapıyı yöneten *šakintu*¹ adı verilen kadın görevlilerin başında bulunmuş, dinsel törenlerde aktif rol oynamış ve sarayın belirli kısımlarının yönetiminden sorumlu tutulmuşlardı (Duymuş Florioti, 2016, s.808-809). Bu işlevler, onların “ev içi alanın yöneticisi” olarak “saray kadını” unvanıyla ifade edilmiştir (Gansell, 2016, s. 360-364).

Yeni Asur kraliçeleri arasında en dikkat çekici örneklerden biri, V. Şamşi-Adad'ın eşi Şammuramat'tır. Kocasının MÖ 811'deki ölümünün ardından, küçük yaştaki oğlu III. Adad-nirari adına naiplik yaptığı düşünülmektedir. Ayrıca askeri seferlerde oğluna eşlik ettiği de kaynaklarda belirtilmiştir. (Kertai, 2013, s.112). Benzer şekilde, Esarhaddon'un annesi Naqi'a/Zakutu, Sanherib'in ölümünün ardından büyük şehirlerde bağımsız konutlara sahip olmuş, kayda değer bir servet biriktirmiş ve oğlu için Ninive'de yeni bir saray inşa

¹ Yeni Asur saraylarında, kraliçenin bulunduğu bölümden sorumlu olan kadın görevliler, saray hiyerarşisinde önemli bir konuma sahipti. Bu görevli kadınlar, literatürde *šakintu/šakittu/šagimtu* (MUNUS.GAR) olarak tanımlanmaktadır. Sözlüklerde bu terim, “haremden görevli kadın memur” veya “yönetici” olarak çevrilmiştir (CDA, 2000, s. 349; Duymuş-Filorioti, 2016, s.809)

Şakintuların, kraliçenin baş yardımcısı konumunda oldukları, saray erkânı içinde yüksek bir statüye sahip bulundukları ve kendi emirleri altında erkek ve kadın kâtipler, kadın hizmetliler, aşçılar ile hadım memurların çalıştığı anlaşılmaktadır (Teppo, 2007, s. 257). Yazılı belgeler, bu kadın görevlilerin arazi ve köle alım-satımı gibi çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunduklarını ve kraliyet kaynaklarından geniş ölçüde yararlandıklarını göstermektedir (Duymuş Filorioti, 2016, s.809-810).

ettirerek imparatorluk siyasetinde etkin bir rol üstlenmiştir (Gansell, 2016, s.368). Bu örnekler, Yeni Asur kraliçelerinin yalnızca saray içi hiyerarşisini aşmakla kalmayıp, devlet yönetimine doğrudan etki edebildiklerini ortaya koymaktadır.

1.1. Araştırmaların Tarihçesi

Asur kraliyet kadınları üzerine yapılan çalışmaların ilki, 19. yüzyılın ortalarında gerçekleşen arkeolojik keşiflere dayanmaktadır. Özellikle Austen Henry Layard'ın Nimrud ve Ninive'deki kazılarıyla ortaya çıkarılan yazıtlar, mühürler ve kraliçe mezarları, konunun bilimsel olarak ele alınmasına zemin hazırlamıştır (Layard, 1853, s.112-118). Başlangıçta çalışmalar daha çok kraliyet kadınlarını mitolojik figürlerle, özellikle Semiramis geleneğiyle özdeşleştirmeye odaklanmış; bu yaklaşım, kraliçelerin tarihsel rollerinin gölgede kalmasına neden olmuştur (Erten, 2018, s. 21-25).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Asurologlar, kraliyet kadınlarının yalnızca mitolojik ya da sembolik figürler olmadığını, aynı zamanda ekonomik, dinsel ve siyasal alanlarda etkin olduklarını vurgulamaya başlamışlardır. Örneğin, Joan ve David Oates'in *Nimrud: An Assyrian Imperial City Revealed* adlı çalışmaları kraliçe

mezarlarının zengin buluntularını değerlendirerek bu kadınların statüsü, maddi kültürü ve imparatorluk içindeki yeri üzerine doğrudan arkeolojik kanıtlar sağlamıştır (Oates-Oates, 2001, s. 154-159). Bu yaklaşım, kraliyet kadınlarının bireysel kimliklerinin ve saray içi işlevlerinin yeniden değerlendirilmesinde dönüm noktası olmuştur.

Günümüzde ise konuyla ilgili literatür hem Batı’da hem de Türkiye’de önemli bir çeşitlilik kazanmıştır. Sarah C. Melville’in *Neo-Assyrian Queenship in Theory and Practice* adlı çalışması, Yeni Asur döneminde kraliçelerin kurumsal rollerini ve ideolojik temsillerini sistematik biçimde incelemiştir (Melville, 2004a, s.45-67). Benzer şekilde, D. Kertai’nin “The Queens of the Neo-Assyrian Empire” başlıklı makalesi, kraliçelerin idari ve siyasi rollerini unvanlar, yazıtlar, mühürler sanatsal temsiller aracılığıyla analiz etmiştir (Kertai, 2013, s.108-124). K. Radner’in “The Seal of Tašmetum-šarrat, Sennacherib’s Queen” başlıklı makalesi ise bireysel bir örnek üzerinden kraliçelerin diplomatik ve idari etkilerini ortaya koymuştur (Radner, 2012, s.87-94).

Türkiye’de yapılan çalışmalar da bu uluslararası literatürü tamamlayıcı niteliktedir. Elif Erten’in “Antik Yazarlar’da Bir Assur Kraliçesi: Semiramis” başlıklı

makalesi, klasik kaynaklarda Semiramis imgesinin tarihsel Şammuramat figürüyle bağlantısını tartışarak efsane ile tarih arasındaki ilişkiye ışık tutmuştur (Erten, 2018, s. 26–30). Ş. Koçyiğit’in Eski Asur dönemine odaklanan araştırması, kraliçelerin yönetimdeki rollerini erken dönem Asur toplumsal yapısı içinde değerlendirmiştir (Koçyiğit, 2019, s. 525–534). Ayrıca, Türkiye’de yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri de konuyu derinlemesine ele almıştır. Örneğin F. Aydın’ın *Yeni Asur İmparatorluğu’nda Kraliçeler ve Devlet Yönetimindeki Roller* (Aydın, 2019) başlıklı tezi, idari organizasyon bağlamında kadın otoritesini tartışırken; A. Demirci’nin *Asur Kraliyet Haremi ve İdeolojik Temsilleri* (Demirci, 2021) adlı doktora çalışması, harem kurumunu ideolojik bir aygıt olarak değerlendirmiştir.

H. Duymuş Florioti’nin “Çivi Yazılı Metinler ve Arkeolojik Kaynaklar Işığında Asur İmparatorluk Dönemi Kraliçeleri” adlı eseri, Asur İmparatorluğu’nda kraliyet kadınlarının statüsünü, yetkilerini ve imparatorluk içindeki idari-dinsel rollerini filolojik ve arkeolojik kanıtlar ışığında inceleyen kapsamlı bir çalışma olmuştur. (Duymuş Florioti, 2015). Eser, özellikle Yeni Asur dönemi (MÖ 911–609) kraliçelerine odaklanmakta; bu dönemde “*issi ekalli*” (saray kadını/kraliçe) unvanını taşıyan kadınların devlet yönetimindeki yerini yazılı belgeler, mühürler ve adak

metinleri üzerinden sistematik biçimde analiz etmektedir. Duymuş Florioti, çalışmasında Nimrud, Ninive ve Kalhu kazılarında elde edilen çivi yazılı belgeleri karşılaştırmalı biçimde değerlendirerek, kraliçelerin yalnızca törensel değil, aynı zamanda ekonomik ve idari yetkilere sahip aktörler olduklarını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle eser, kraliçelerin saray içi hiyerarşinin üst kademesinde yer aldıklarını ve kendi ekonomik teşkilatlarını yönettiklerini açık biçimde göstermektedir (Duymuş Florioti, 2015, s. 45-52). Diğer yandan bu çalışma sadece Yeni Asur Dönemiyle sınırlı kalmıştır.

Dolayısıyla, Asur kraliyet kadınları üzerine yapılan araştırmalar mitolojik yaklaşımlardan sosyal-tarihsel ve arkeolojik analizlere uzanan çok katmanlı bir evrim geçirmiştir.

Bu çalışmada, Eski, Orta ve Yeni Asur dönemlerindeki kraliyet kadınlarının siyasal, ekonomik ve dinsel rolleri bütüncül bir bakışla yeniden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, kraliçelerin yalnızca “kralın eşi” veya “kraliçe anne” konumlarında değil, aynı zamanda bağımsız birer siyasal otorite, ekonomik yönetici ve dini temsilci olarak nasıl konumlandıkları incelenmiştir. Böylece, Asur İmparatorluğu’nun toplumsal ve siyasal

yapısında kraliyet kadınlarının oynadığı rolün tarihsel süreklilik içinde yeniden yorumlanması hedeflenmiştir.

2. ASSUR DEVLETİ'NDE KRALİYET KADINLARI

Asur Devleti'nde kraliyet kadınları, yalnızca hükümdarın eşleri ya da anneleri olarak değil, aynı zamanda devletin siyasal, ekonomik ve dinsel yapısında etkin roller üstlenen bireyler olarak dikkat çeker. Kraliçeler ve saray kadınları, özellikle harem sistemi içinde konumlanmış olmakla birlikte, kendi ekonomik ağlarına, mülklerine ve personeline sahip olmaları bakımından bağımsız idari bir otoriteyi temsil etmişlerdir.

2.1. Eski Asur Dönemi (MÖ 2000-1600) Kraliyet Kadınları

Eski Asur döneminde (MÖ 2000-1600), kraliyet kadınlarına ilişkin bilgiler çoğunlukla Kaniş (Kültepe) arşivlerinden elde edilmiştir. Bu dönemde kraliçeler, saray içi hiyerarşide sınırlı bir konuma sahip olsalar da, ekonomik faaliyetlerde önemli roller oynamışlardır. Çivi yazılı belgelerde yer alan kayıtlar, kraliçelerin ticaret kolonileriyle ilişkili olduklarını, özellikle tekstil üretimi ve dağıtımı gibi alanlarda etkin olduklarını göstermektedir

(Koçyiğit, 2019, s. 528). Bu durum, Eski Asur döneminde kraliyet kadınlarının yalnızca sembolik figürler değil, devletin ticari altyapısında doğrudan etkili aktörler olduklarını ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, Asur saray teşkilatı içinde şekillenen harem kurumunun kurumsal gelişimi açısından da bu döneme ilişkin veriler sınırlıdır; harem kurumuna dair ilk açık belgeler, Asur Kralı I. Şamşı-Adad'ın oğlu Yasmah-Addu'nun (MÖ 1782-1775) Mari tahtına geçişiyle başlayan döneme tarihlendirilmektedir (Durand, 1998, s.45-47). Bu döneme ait istihkak listeleri, kralın haremde yer alan 44 saray kadınının varlığını belgelemekte ve bu kadınlar arasında özellikle öne çıkan figürün, I. Şamşı-Adad'ın eşi ve Yasmah-Addu'nun annesi Ama-duga olduğunu ortaya koymaktadır. (Charpin, 2010, s.112-114)

2.1.1. Ana Kraliçe Ama-duga

Ama-duga, Eski Asur döneminde önemli bir siyasal figür olarak öne çıkan, Asur Kralı I. Şamşı-Adad'ın eşi ve Mari Kralı Yasmah-Addu'nun annesidir. Onun ismi, özellikle Mari arşivlerinden elde edilen yazılı belgelerde ve istihkak listelerinde sıklıkla geçmekte olup, bu kayıtlar aracılığıyla haremın yalnızca iç yapısında değil, aynı zamanda diplomatik ve yönetsel işleyişinde de etkili bir rol

üstlendiğini göstermektedir. (Charpin, 2002, s.135-152). Ama-duga'nın saray içerisindeki konumu, geleneksel bir kraliçelik mevkisinin ötesine geçmektedir. Hem ana kraliçe (*šēgētum*) statüsünde olması hem de oğlunun Mari tahtında yer alması, ona yalnızca bir eş ve anne kimliği değil, aynı zamanda saray içi danışmanlık ve temsil yetkileri de kazandırmıştır (Durand, 1998, s. 214-218).

Özellikle Mari'ye gönderilen mektuplarda, Ama-duga'nın harem içerisindeki kadınların denetlenmesi, ikmal işlerinin düzenlenmesi ve bazı diplomatik yazışmalarda rol alması gibi görevler üstlendiği görülmektedir (Charpin, 2010, s.112-114). Nitekim bazı belgelerde, ona tahsis edilen lüks tüketim malları ve görevlendirilmiş hizmetkâr sayısının diğer saray kadınlarına kıyasla oldukça yüksek olması, statüsünün ve itibarlı konumunun maddi yansımalarını da ortaya koymaktadır (Durand, 1998, s.220-222).

Bu bağlamda Ama-duga, Eski Mezopotamya'da kraliçelerin yalnızca sembolik figürler değil, saray kurumunun işleyişinde aktif rol üstlenen siyasi aktörler olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Onun örneği, Eski Asur kraliyet kadınlarının hem ekonomik hem de diplomatik süreçlerde kurumsal bir kimlik kazandığını

ve “harem” kavramının idari birim olarak erken dönemlerde şekillendiğini ortaya koymaktadır (Charpin, 2002, s. 149; Durand, 1998, s.215).

2.1.2.Dam-ğurasi (Qatna Prensesinden Mari Ana Kraliçesine)

Dam-ğurasi, Qatna Kralı Amud-pi-El’in kızı olup, Mari Kralı Yasmah-Addu ile yaptığı evlilik sayesinde “hanımefendi”, “beyce” ve “kraliçe” unvanlarını almıştır. Bu evlilik, yalnızca iki krallık arasındaki bir diplomatik ittifakın simgesi değil, aynı zamanda Mari sarayında hiyerarşik ve politik dengeleri de yeniden şekillendiren bir gelişme olmuştur (Charpin, 2010, s. 122-125).

Dam-ğurasi’nin evliliği, Mari ile Qatna arasında güçlü bir siyasi ve diplomatik bağ kurulmasını sağlamıştır. Ancak, sahip olduğu yüksek statüye rağmen, harem yönetiminde etkin bir otoriteye sahip olabilmesi, ancak ana kraliçe Ama-duga’nın ölümünün ardından mümkün olmuştur (Lafont, 2001, s.100-102). Bu durum, harem kurumunda hiyerarşik yapı ve otorite aktarımının sıkı bir biçimde düzenlendiğini göstermektedir.

Mezopotamya’daki harem yapısı, yalnızca hükümdarın özel yaşamına hizmet eden bir alan değil, aynı zamanda idari, törensel ve eğitimsel bir merkez işlevi de

görmekteydi. Haremdeki kadınlar, özellikle de ana kraliçe (şēgētum) statüsündeki kişiler, yalnızca iç düzenin sağlanmasından değil, aynı zamanda sarayın genel işleyişinden de sorumluydu (Charpin, 2010, s.123). Ana kraliçe, saray hizmetlilerinin organizasyonu, genç prens ve prenseslerin eğitimi, kutsal ritüellerin denetimi gibi konularda belirleyici bir konuma sahipti (Lafont, 2001, s.105).

Dam-ħurasi, ana kraliçe olduktan sonra bu kurumsal yapının merkezine yerleşmiş ve haremdeki idari mekanizmayı yeniden şekillendirmiştir. Onun sorumlulukları arasında şunların yer aldığı düşünülmektedir:

- Harem kadınları arasındaki hiyerarşiyi düzenlemek ve olası çatışmaları çözmek,
- Yeni gelen kadınların –özellikle diplomatik evliliklerle saraya dahil olan prenseslerin– yerleştirilmesini ve eğitimini denetlemek,
- Sarayda gerçekleştirilen dini törenlerin ve ritüellerin organizasyonunu yürütmek (Lafont, 2001, s.117; Charpin, 2010, s.124).

- Kralın çocuklarının bakımı ve eğitimi ile ilgilenmek, özellikle gelecekteki varislerin yetiştirilmesinde söz sahibi olmak,
- Kralın yokluğunda veya siyasi kriz dönemlerinde haremi temsil etmek gibi görevler yer almaktaydı (Lafont, 2001, s.117; Charpin, 2010, s.123-124).

Bu görevler, Dam-ħurasi'nin yalnızca törensel bir figür olmadığını, aynı zamanda sarayın iç politikasını ve diplomatik işleyişini yöneten aktif bir kraliçe olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Dam-ħurasi, Mezopotamya'da kadın iktidarının yalnızca ailevi veya cinsel alanla sınırlı olmadığını; tersine, devlet idaresi ve diplomatik ilişkilerde de belirleyici roller üstlenebileceğini ortaya koyan erken örneklerden biridir.

Ancak bu görevlerin etkin biçimde uygulanabilmesi, yalnızca formel unvanlara değil, aynı zamanda kralın eşine tanıdığı yetki alanına da bağlıydı. Nitekim Yasmah-Addu'nun politik duruşu ve Dam-ħurasi'ye verdiği destek sınırlı olduğundan, onun haremi ne derece etkin biçimde yönettiği tartışmalıdır (Charpin, 2010, s.125). Zira Eski Mezopotamya'da kraliyet kadınlarının gücü, kişisel niteliklerinden ziyade, kralın onlara sağladığı destekle doğrudan ilişkiliydi. Zimri-Lim'in Mari'yi ele geçirmesinin

ardından, Dam-ḥurasi'nin harem içindeki konumu sona ermiş ve o, diğer kadınlarla birlikte yeni kralın haremine dâhil edilmiştir (Lafont, 2001, s.120). Bu durum, harem yönetiminin kraliçenin bireysel yetkinlikleri kadar, siyasi istikrarla da doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Yasmah-Addu, daha önce Qatna kralı Amud-pi-El'in kızı Dam-ḥurasi ile gerçekleştirdiği evlilikten sonra, bu kez Dam-ḥurasi'nin kardeşi olan Qatna kralı İši-Addu'nun (MÖ 1783-1778) kızıyla da evlenmiştir. Bu ikinci evlilik, Asur kralı I. Šamši-Adad ile Qatna kralı İši-Addu arasında yapılan siyasi ittifakın bir parçası niteliğindeydi (Van De Mieroop, 2005, s.96-97). Ancak Yasmah-Addu, bu yeni eşine beklenen ilgiyi göstermemiş; onu saray yaşamının merkezinden uzak tutmuştur. Bu tutum, dönemin siyasi beklentileriyle çelişmiş ve Asur kralı Šamši-Adad'ın sert bir mektupla oğlunu eleştirmesine neden olmuştur (Durand, 1998, s.152-155). Söz konusu mektupta Šamši-Adad, oğluna hitaben şu ifadeleri kullanmıştır:

“Önceki krallar..... eşlerini saraya yerleştirmediler mi? Yaḥdum-Lim, (Mari kralı, MÖ 1810-1794) eşini ıssız bir yere yerleştirerek onu bir kenara itmiş olsa da, diğer kadınlarını

onurlandırdı. Belki de şimdi sen de aynı şeyi İši-Addu'nun kızına yapmayı, onu ıssız bir yere göndermeyi istiyorsun? İši-Addu bunu öğrenecek olursa, bu duruma üzülecektir. Böyle yapman bir şeye yaramayacaktır. Senin sarayının içinde (harem alanında) pek çok odan var. Onun, oradaki odalardan birini seçmesine izin ver. Onu ıssız bir köşeye bırakma, bu odalardan birine yerleştir" (Batto, 1974, s.20) Yasmah-Addu'nun bu yaklaşımı, eşi üzerindeki itibarı zedelemek ve onu etkisiz bir konuma sürüklemek amacı taşıdığı şeklinde yorumlanabilir. Bu olay, kraliyet kadınlarının saray yönetimindeki rollerinin yalnızca statü veya soy itibarıyla değil, aynı zamanda eşlerinin tutumlarıyla da doğrudan belirlendiğini göstermektedir (Ziegler, 2007, s.88-90). Eşine gereken ilgiyi göstermeyen bir kralın, onun harem içindeki etkinliğini sınırladığı ve kamusal görünürlüğünü azalttığı açıktır.

2.1.3. Kunšimatum

Mari kralı Yasmah-Addu'nun haremde yer alan kadınlardan biri de kökeni ve görevleri itibarıyla dikkat çeken Kunšimatum'dur. Kaynaklarda kimliği konusunda bazı tartışmalar bulunmakla birlikte, onun Terqa'daki Dagan Tapınağı'nda rahibe olarak görev yaptığı konusunda genel bir görüş birliği vardır (Ziegler, 2007, s. 212-214). Mezopotamya geleneğinde, önemli şehir tapınaklarına kraliyet ailesinden kadınların rahibe olarak

gönderilmesi hem dini bağların güçlendirilmesi hem de politik ittifakların pekiştirilmesi amacı taşımaktadır. (Hallo,1991, s.317-320). Bu nedenle Kunšimatum'un Terqa'ya gönderilmesi, yalnızca dini bir atama değil, aynı zamanda stratejik bir siyasi karar olarak da değerlendirilebilir.

Kunšimatum'un Mari kralı Yasmah-Addu ile ilişkisini gösteren en önemli belgelerden biri, ARM 10, 3 numaralı mektuptur (Durand, 1998, s. 45-46). Her ne kadar mektubun bazı bölümleri hasarlı olsa da, mevcut kısımlar onun yüksek statüsünü ve özgüvenini açıkça yansıtır. Söz konusu mektupta, Kunšimatum, Atta-ili-ma adlı kimliği tam olarak belirlenemeyen bir adamı gözaltına alması nedeniyle kralın kendisine yönelttiği eleştirilere yanıt vermektedir. Bu yanıtında, Dagan'ın huzurunda kral için dua edenin kendisi olduğunu, kurduğu düzenin bir başkasına devredilmesinin haksızlık olduğunu ve krala karşı sadakatinin sorgulanmaması gerektiğini belirtir (Sasson, 2015, s. 209-211).

Kunšimatum, Yasmah-Addu'ya hitaben şu şekilde seslenir: *"Dagan'nın huzurunda senin için dua eden benim. Kurduğum evi bir başkasına mı vereceksin? Öyleyse neden beni sevginden uzaklaştırmaya çalışıyorlar? Memurlarına talimat*

ver, gelip evini incelesinler. Evinizden ne almış olabilirim ki? Hayatımı sen kurtardın. Bilmiyor musun? Bunlar Dagan'nın huzurunda senin için ettiğim dualardır: 'Senin koruman altında yaşamak için Yasmah-Addu'ya uzun ve sağlıklı bir ömür ver.' (Durand, 1998, s 46)

Bu ifadeler, Kunšimatum'un yalnızca pasif bir harem üyesi değil, kralla doğrudan iletişim kurabilen ve hatta ondan resmi denetim talep edebilecek kadar güçlü bir konuma sahip olduğunu gösterir. Ayrıca, Terqa'daki konumu, onun hem dini hem de idari görevleri birlikte yürüttüğünü düşündürmektedir (Van De Mierop, 2005, s.182-185). Mezopotamya'daki rahibeler, özellikle kraliyet bağlantılı olanlar, yalnızca tapınak ritüellerinde değil; ekonomik kaynakların yönetimi, tapınak mallarının denetimi ve dini diplomasi alanlarında da etkili olabilmekteydi (Stol, 2016, s. 182-185).

Dolayısıyla, Kunšimatum örneği, Eski Mezopotamya'da harem üyelerinin yalnızca saray içi rollere mahkûm olmadığını; bazı durumlarda, dini kurumlar aracılığıyla hem siyasi hem de ekonomik güce sahip olabildiklerini ortaya koymaktadır.

2.1.4. İzamu

Yasmah-Addu'nun Mari'deki saray teşkilatında, Ana Kraliçe Ama-duga, Kraliçe Dam-ḥurasi ve rahibe Kunšimatum'un yanı sıra çok sayıda kadın saray görevlisi bulunmaktaydı. Bu görevliler arasında adı özellikle dikkat çekenlerden biri, müzikal icraatlarıyla tanınan İzamu'dur. Mari arşivlerinden elde edilen bir belgede, İzamu kendisini "Efendisi Yasmah-Addu'nun dualarını güzelleştiren müzisyen" (*šangû ša nissāti ša bēlišu Yasmah-Addu*) olarak tanımlamaktadır (Durand, 1998, s. 246-248).

Bu ifade, İzamu'nun yalnızca müzik icrasının estetik yönüyle değil, aynı zamanda ritüel ve törensel duaların icrasında da önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, onun saray içerisindeki görevlerinin sanatsal bir işlevin ötesinde, dini ve törensel temsil gücüne sahip bir konum içerdiğine işaret etmektedir (Sasson, 1983, s. 270). İzamu'nun müzikal faaliyeti, saray içindeki kutsal müzik geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilebilir; zira Mari metinlerinde müzik, tanrılara ve krala yönelik duaların ayrılmaz bir unsuru olarak sunulmaktadır.

Ayrıca İzamu'nun bu bağlamda bir "müzik korusu lideri" konumunda bulunmuş olması da olasıdır. Eğer bu

yorum doğruysa, İzamu yalnızca bireysel bir müzisyen değil, aynı zamanda haremde görevli kadın müzisyenlerin koordinasyonundan sorumlu bir yönetici konumundaydı. Bu durum, haremdeki sanatsal üretimin belirli bir idari hiyerarşi çerçevesinde organize edildiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla İzamu'nun örneği, Eski Mezopotamya'da kadınların müzikal ve dinsel alanlarda kurumsal roller üstlenebildiklerini gösteren erken kanıtlardan biri olarak değerlendirilebilir (Durand, 1997, s. 247; Sasson, 1983, s. 271).

2.2. Orta Asur Dönemi (MÖ 1500-1000) Kraliyet Kadınları

Eskiçağ toplumlarında gelişim gösteren harem kurumunun iç yaşamına dair bilgiler sınırlı olmakla birlikte, özellikle Orta Asur Dönemi'ne ait bazı belgeler bu yapının varlığı ve işleyişi konusunda önemli veriler sunmaktadır. Nitekim MÖ 14. yüzyıl ile 11. yüzyıl arasına tarihlenen ve Asur'da ortaya çıkarılan bir grup metin, bu bakımdan özel bir değer taşımaktadır. MÖ 2. binyılda Asur kralları tarafından derlenmiş olan bu belgeler, saray personelinin davranışlarını düzenlemeye yönelik 23 maddelik bir düzenlemeler bütünü içermektedir.

Bir tür “Saray ve Harem Kararnamesi” niteliği taşıyan bu hükümler, Orta Asur toplumunun saray ve harem yaşamı ile kraliyet kadınları hakkında dolaylı da olsa önemli ipuçları vermektedir. *Riksu* olarak da bilinen bu kararnameler, ilk kez Asur kralı I. Aşşur-uballit (MÖ 1365–1330) tarafından kayda geçirilmiş, daha sonra I. Tiglat-pileser (MÖ 1114–1076) döneminde derlenip bir araya getirilmiştir (Postgate, 1984, s. 51).

Metinler ilk defa 1954–1956 yılları arasında Ernst Weidner tarafından Almanca’ya çevrilmiş, daha sonra Martha T. Roth tarafından 1997’de İngilizceye aktarılmıştır. Roth, söz konusu 23 maddelik yönetmeliği *Middle Assyrian Palace Decrees* başlığı altında yayımlamıştır (Roth, 1997, s.154–156). Maddelerin büyük çoğunluğu kralın haremının düzenine ilişkin hükümlerden oluşmakla birlikte, harem kadınlarıyla doğrudan temas hâlinde bulunan bazı görevlilerle ilgili düzenlemeler de yer almaktadır.

Genel itibarıyla bu hükümler, kraliyet kadınlarının ikamet ettiği “iç odalar”ın düzenini ve dokunulmazlığını koruyarak saray içinde güvenliği sağlamaya yöneliktir. Dolayısıyla Orta Asur Dönemine ait bu belgeler, saray yaşamı, harem kurumu ve haremden uygulanan kurallar hakkında önemli bilgiler sunarken, kraliyet kadınlarının

toplumsal ve idari statülerine dair dolaylı ipuçları da içermektedir.

Asur kralı I. Salmanassar (MÖ 1274–1245) dönemine ait 4. ve 5. maddelerde, bir saray kadınının kendisini saraydan çıkarması karşılığında bir köleye altın, gümüş veya değerli taşlar vermesi yasaklanmaktadır:

(4. madde):

“Hükümdar I. Adad-nirari’nin oğlu Hükümdar I. Salmanassar, [.....] için bir kararname yayınladı: [...] bir yolculuğa [...]”.

(5. madde):

“Hükümdar I. Adad-nirari’nin oğlu Hükümdar I. Salmanassar, saray personeli için bir kararname yayınladı: Bir hanımefendi, saray çalışanı bir köleye altın, gümüş ya da değerli taş veremeyecektir. [..., eğer...] saray muhafızı, kadın ve erkeğin saraydan ayrılmasına izin verse de, onlar (korumalar?) hanımefendinin geçişine izin vermeyeceklerdir; [Eğer...ya] bir saray kölesi veya [bir...], onlar (korumalar) kölenin burnunu ve kulaklarını kesecektir. Bir zanaatkâr (kuyumcu), bir köleden altın, gümüş ya da değerli taşlar alırken görülür ve bu durumdan kral haberdar edilmezse, ihbar etmeyen kişinin üzerine (kızgın yağı?) serpilecek ve oğulları da sarayda [köle olarak] çalıştırılacaktır.” (Roth, 1997, s.198-199; Stol, 2016, s.515) Bu

düzenlemeler, saray kadınlarının harem dışına çıkmalarının kesin biçimde yasaklandığını ve bu yasağın ihlalinin hem kadın hem de köle açısından ağır biçimde cezalandırıldığını göstermektedir. Ayrıca, olayın gizlenmesi hâlinde, olaya tanık olan ve krala bildirmeyen kişilerin de cezalandırılacağı belirtilmektedir.

Benzer biçimde, Orta Assur Kanunlarının 40. ve 41. maddesinde saray kadınlarına eşlik eden kadın cariyelerin kıyafetleri kapı görevlileri tarafından denetlenmektedir. Buna göre hanımıyla şehir meydanında yürüyüşe çıkan bir cariyenin örtünmesi gerekmektedir 40. maddenin içeriği şu şekilde devam eder: *İster evli kadınlar ister dul kadınlar veya Asurlu kadınlar olsun sokağa çıkarken başlarını açmamış olacaklardır. Adamın bey kızları..... ya bir şal ya da bir giysi veya bir gulinu (giysi) ile örtülü olmalıdırlar. Başları açık olmayacaktır.....(belki evin içinde?) örtünmeyecekler, yalnız olarak sokağa çıktıklarında örtüneceklerdir. Sahibesi ile sokağa çıkan "esirtu" (cariye?) örtülüdür. Kocaya varan qadiştular, sokakta örtünmelidirler. Kocaya varmamış olanların sokakta başları açıktır, örtünmemelidirler. Fahişe (KAR.KİD ya da KAR.KİL) örtülü değildir, başı açıktır. Örtülü bir fahişe gören olursa, onu tutuklayacak şahitler çıkaracak, saray mahkemesine onu götürecek ziynetlerini almayacaklar, onu yakalayan elbiselerini alacaktır. Ona (kadına) elli sopa vuracaklar, başına da*

zift dökcekler. Eğer bir adam örtülü bir fahişeyi görür, onu serbest bırakır (yakalamaz) ve saray mahkemesine götürmezse o adama elli sopa atılacaktır. Onu ihbar eden, ihbar ettiği kişinin elbisesini alacak kulaklarını delecekler, iplik geçirecekler, arkasına bağlayacaklar. Bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır. Kadın esireler örtünmeyecekler, örtülü esireyi gören yakalayacak ve onu saray mahkemesine götürecektir. Kulaklarını kesecekler; onu yakalayan onun elbisesini alacaktır. Bu durumda yanında hanımı bile olsa bir cariye'nin dışarda gezinebilmesi için başının örtülü olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu metne göre kraliçenin başının örtülü olup olmadığını anlayamazsak da harem'in sevk ve idaresini elinde bulunduran kişinin de başının örtülü olması muhtemel dahilindedir. Bunu doğrulayan bir metin şöyle devam eder: "Rüzgar çıktığı vakit kralın başlığı veya kraliçenin başındaki örtü katlanmış" (CAD, 1964, s.308). Diğer yandan Orta Asur toplumunda başörtüsü bir ayırıştırma aracı olarak kullanıldığı için örtünmeyen kadınlara nazaran örtünenlere, bir saygınlık kattığı da unutulmamalıdır (Çelik, 2021, s. 102-103).

Yanı sıra Orta Asur Döneminde harem kadınları arasındaki asayişin ve düzenin korunması ve uygulanmasına dair hükümlerin yer aldığı maddeler bulunmaktadır. Özellikle Asur kralı I. Aşşur-dān (MÖ

1179-1134), saray personeline yönelik bir kararnamenin 18. maddesi şu şekilde ifade edilmiştir: *“Eğer bir kadın köle, kralın eşine, sarayda görevli herhangi bir kadına ya da doğrudan kendi sahibesi konumundaki hanımefendiye karşı suç teşkil eden bir eylemde bulunursa veya herhangi bir kötülük işlerse, köle kadın, otuz sopa darbesi ile cezalandırılacaktır....”*(Roth, 1997, s. 203)

Bununla birlikte, *“Eğer bir saray kadını, sahip olduğu köle kadına yönetmeliklerde öngörülenden daha ağır bir biçimde ceza uygular ve bu cezalandırma neticesinde köle yaşamını yitirirse, söz konusu saray kadını, haddini aşmasından ötürü sorumlu tutulacaktır. Böyle bir durumda, kralın otoritesine karşı işlenmiş bir suç söz konusu olduğundan, saray kadını da ceza görecektir”* (Roth, 1997, s. 203).

Bu düzenlemelerden, kralın eşinin veya saray haremde görev yapan kadınların, kendi hizmetkârlarını cezalandırma yetkileri bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu yetki, yalnızca disiplin amacıyla sınırlandırılmış olup, hayat bağışlama ya da öldürme hakkını içermemektedir. Zira, köle kadının ceza sonucunda ölmesi durumunda, sorumluluğun doğrudan köle sahibesi olan saray kadınına yüklenmesi, onun ölüm üzerinde mutlak bir tasarruf hakkına sahip olmadığını göstermektedir.

Dolayısıyla, harem kurumunun yönetiminden birincil derecede sorumlu olan kişinin “ana kraliçe” olduğu ve ceza uygulamalarında da ilk aşamada kralın değil, saray kadınlarının etkin olduğu görülmektedir. Bu durum, ana kraliçe ile üst düzey saray kadınlarının, haremden asayişin sağlamak üzere belirli bir disiplin gücüne sahip olduklarını göstermektedir (Postgate, 1992, s. 243-245).

Anlaşılabileceği üzere Orta Asur Döneminde özellikle kraliyet kadınlarını ilgilendiren maddelerde harem içerisindeki toplumsal yapılanmanın, ana kraliçenin otoritesi altında şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu hiyerarşik düzen içerisinde kralın diğer eşleri, prensesler, daha düşük statüye sahip kadınlar ve kadın hizmetkârlar yer almaktadır.

2.3. Yeni Asur Dönemi (MÖ 1000-609) Kraliyet Kadınları

Yeni Asur Dönemi (MÖ 1000-609), Asur İmparatorluğu’nun siyasal, askerî ve idari bakımdan en güçlü evresini temsil etmektedir. Bu süreçte imparatorluk, Mezopotamya’nın ötesine taşarak Yakın Doğu’nun en geniş egemenlik alanına ulaşmış, merkezi idare güçlenmiş ve saray kurumları son derece karmaşık bir yapıya kavuşmuştur. Bu bağlamda, kraliyet kadınları yalnızca

hanedanın devamını sağlayan pasif figürler değil, aynı zamanda imparatorluk siyasetinde, dini yaşamda ve ekonomik organizasyonda önemli roller üstlenen etkili bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu dönemde kraliyet kadınları, yazılı belgelerde erkek hükümdarlar kadar sık anılmamakla birlikte gerek dini pratiklerde gerekse ekonomik-idari sahada önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle kraliçeler (*šarratu*) ve kral anneleri (*ummi šarri*) hem hanedanın meşruiyetini pekiştiren hem de imparatorluğun ideolojik bütünlüğünü yansıtan figürlerdir (Duymuş Filorioti, 2015, s. 12). Bu kadınlar, geniş mülkler ve idari birimler üzerinde denetim kurmuş; kendi adlarına mühürler bastırılmış ve tapınaklara değerli adaklar sunarak dini hayatta etkin bir varlık göstermişlerdir (Grayson, 1991, s.102). Nitekim kraliçe unvanına sahip kadınların mühürleri, yazıtları ve arkeolojik buluntular üzerindeki izleri, onların hem maddi hem de sembolik güçlerini belgelemektedir.

Öncelikle Yeni Asur Dönemi krallarından II. Adad-nirari (MÖ 911-891) ve II. Tukulti-Ninurta'nın (MÖ 890-884) kraliyet ailelerinin üyeleri hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bağlamda bilinen tek veri, II. Tukulti-Ninurta'nın kızı İnurta-abuni'nin altın

kaplamalı bir kâseyi Kidmuri İştar'ına adamasıdır. Bu tür adaklar yalnızca dini bir bağlılığı değil, aynı zamanda siyasi bir prestij unsurunu da temsil etmektedir (Liverani, 2014, s. 200-202). Söz konusu adak yazıtında řu ifadeler yer almaktadır:

“Altın kaplamalı ve büyük boyutlu bu kâseyi, kutsal Kidmuri'nin tanrıçası İştar için; evrenin kralı II. Tukulti-Ninurta'nın kızı, evrenin kralı II. Asurnasirpal'in kız kardeşi İnurta-abuni yaptırdı. Ben gerçekten de bu kâseyi kutsal Kidmuri Tapınağı'na sundum” (Svard, 2012, s.136).

Harem kurumu ise bu dönemde yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda saray ekonomisinin ve diplomatik ilişkilerin yönetildiği bir idari merkez niteliği taşımıştır. Haremde farklı statülere sahip kadınlar – kraliçeler, cariyeler, prensesler ve hizmetkârlar– hiyerarşik bir düzende yaşamış, bu yapı saray içi dengeyi sağlamada önemli bir işlev görmüştür (Radner, 2015, s. 59).

Yeni Asur Dönemi kraliyet kadınları, Asur toplumunun patriyarkal yapısına rağmen belirli alanlarda özerkliğe ve güç kullanımına sahip bireylerdir. Arkeolojik bulgular ve yazılı belgeler, onların dinsel, ekonomik ve politik düzlemlerde etkili aktörler olduğunu ve Asur İmparatorluğu'nun kurumsal yapısına önemli katkılar

sunduklarını açıkça ortaya koymaktadır (Winter, 1999, s.12).

Yeni Asur Dönemi'nin dikkat çeken kadın figürlerinden biri olan Naqī'a (Zakūtu), Sanherib'in eşi ve Esarhaddon'un annesi olarak büyük bir siyasal nüfuza sahipti. Naqī'a, oğlunun tahta çıkışını desteklemiş ve "Naqī'a Antlaşması" olarak bilinen metin aracılığıyla imparatorluğun sadakat düzenini biçimlendirmiştir (Melville, 1999, s. 24). Benzer şekilde, Libbali-šarrat, Asurbanipal döneminde hem saray içindeki konumu hem de kültürel faaliyetlerdeki etkisiyle dikkat çekmiştir (Dalley, 2002, s.181). Bu örnekler, Yeni Asur Dönemi'nde kralliyet kadınlarının yalnızca harem sınırları içinde değil, aynı zamanda devlet politikalarının şekillenmesinde de etkili olduklarını göstermektedir (**Tablo 1**).

Hâkimiyet Yılı	Kral	Kraliçe
MÖ 911-891	II. Adad-Nirari	X
MÖ 890-884	II. Tukulti-Ninurta	X
MÖ 883-859	II. Aurnasirpal	Mullissu-mukannišat-Ninua
MÖ 858-824	III. Salmanassar	
MÖ 823-811	Šamši-Adad	Sammu-rāmat
MÖ 782-773	IV. Salmanassar	Hammā
MÖ 744-727	III. Tiglat-Pileser	İaba or
MÖ 726-722	V. Salmanassar	Banitu
M.Ö. 721-705	II. Sargon	Ataliya
M.Ö. 704-681	Sanherip	Naqī'a or Zakūtu Tašmētum-šarrat
M.Ö. 680-669	Esarhaddon	Esarra-hammāt Ana-tašmētum-taklāk ?
M.Ö. 668-631/627	Asurbanipal	Libbāli-šarrat

Tablo 1. Yeni Asur Kralları ve Kraliçeleri

(Teppo, 2005, s.34; Yeniden Düzenleyen Duymuş Florioti, 2015, s.38 Tablo.1)

Aşağıda maddeler halinde kronolojik sıraya bağlı kalınarak Yeni Assur Dönemi kraliyet kadınları hakkında bilgi verilmiştir.

2.3.1. Mullissu-mukannişat-Ninua

Yeni Asur Dönemi'nde belgelerde adı geçen ilk kraliçe olarak kabul edilen Mullissu-mukannişat-Ninua, II. Asurnasirpal'in (MÖ 883-859) eşidir (Radner, 1996, s.101-122). İsminin anlamı, Asur'un baş tanrıçası Mullissu ile bağlantılı olup "Mullissu, Ninive'de (koruyan/yerleşmiş olan)" şeklinde çevrilebilir. Bu durum, onun adlandırılması üzerinden bile dini bir aidiyetin ve tanrıça ile sembolik bir ilişkinin kurulmaya çalışıldığını göstermektedir (Postgate, 1974, s. 45-47).

Kraliçe unvanı, kaynaklarda "*issi ekalli*" (saray kadını) ifadesiyle belirtilmiştir (Dalley, 200, s.180). Mullissu-mukannişat-Ninua'nın adının mühürlerde yer alması, onun yalnızca törensel bir konuma sahip olmadığını; aynı zamanda ekonomik ve idari sahada bağımsız yetkilere sahip bir figür olduğunu göstermektedir (Grayson, 1991, s.104). Ona ait olduğu düşünülen mülkler, malikâneeler ve idari belgeler, kraliçelerin Yeni Asur sarayında ekonomik özerklikle hareket edebildiklerini

ortaya koyması bakımından oldukça dikkat çekicidir (Radner, 2015, s. 61).

Kraliçenin dini rolü de göz ardı edilemez. Adının “Mullissu” ile bağlantılı olması, özellikle İstar/Mullissu kültürle ilişkisini vurgulamaktadır (Oates, 2004, s.70). Kraliyet kadınlarının sıklıkla yaptığı gibi tapınaklara adaklar sunarak hanedanın tanrılarla ilişkisini güçlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Mullissu-mukannişat-Ninua, yalnızca “kralın eşi” değil, aynı zamanda imparatorluk ideolojisini destekleyen ve hanedanın meşruiyetini dini alanda temsil eden bir figür olarak değerlendirilebilir.

Mullissu-mukannişat-Ninua, Yeni Asur Dönemi kraliyet kadınlarının tarihsel görünürlüğünde önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Onun mühürlerde ve belgelerde yer alması, sonraki dönemlerde Sammu-rāmat ve Libbali-šarrat gibi kraliçelerin çok daha belirgin roller üstlenmesinin de öncülü olarak değerlendirilebilir (Winter, 1999, s.12).

2.3.2. Sammu-rāmat (Semiramis)

Assur tarihinin en dikkat çekici kadın figürlerinden biri olan Sammuramat, MÖ 9. yüzyılda Assur tahtına naiplik yapmış ve Mezopotamya tarihinde siyasi gücü

elinde bulunduran nadir kadınlardan biri olarak kayıtlara geçmiştir. Sammuramat hakkında bilgi edindiğimiz başlıca arkeolojik kaynaklar arasında Pazarcık Steli ve Nabu heykelleri yer almaktadır. (Kuan, 2016, s. 90). Özellikle Asurlu memur Bēl-tarši-ilumma tarafından diktirilen ve bilgelik ile yazının tanrısı olan Nabu'ya adanan heykel, kraliçeye dair önemli veriler sunan eserler arasında öne çıkmaktadır (Siddall, 2009, s. 45). Bu yazıtlarda Sammu-rāmat, III. Salmanassar'ın gelini, V. Šamši-Adad'ın (MÖ 828–811) eşi ve kraliçesi (MÍ.É.GAL), ayrıca III. Adad-nirari'nin annesi (MÖ 810–807) olarak tanımlanmaktadır (Grayson, 1996, s. 204).

III. Adad-nirari'nin erken yaşta tahta geçmesi üzerine Sammuramat'ın naiplik yaptığı ve bu süreçte imparatorluk siyasetinde etkin bir rol üstlendiği düşünülmektedir (Radner, 2006, s. 5). Kalhu (Nimrud) başta olmak üzere farklı bölgelerde bulunan yazıtlarda adı geçmekte, bu da onun nüfuzunun yalnızca saray çevresiyle sınırlı kalmadığını aynı zamanda askeri seferlerde de aktif biçimde yer aldığını göstermektedir (Postgate, 1992, s. 201). Bu durum, özellikle Kahramanmaraş yakınlarındaki Kızılkapanlı köyünde ortaya çıkarılan Pazarcık Steli ile açıkça belgelenmektedir (**Resim 1**). Söz konusu stel, Sammu-rāmat'ın kimliğini belirttikten sonra, Kummuh

kralı Uşpilulume'ye karşı düzenlenen seferde kraliçe ile oğlunun birlikte Fırat Nehri'ni geçtiğini kaydetmektedir. Buna göre sefer kraliçenin kendi ağzından şu şekilde aktarılmaktadır: *“Adramu (Abi rāmu)’nun oğlu Arpad kralı Ataršumki ve içerisinde Paqarahubunu şehrinin de olduğu 8 krallıkla çetin bir savaşa girdim. Onları mağlup ettim ve onlar, canlarını kaçarak kurtardılar.”* (Grayson, 1996, s.204-205) Bu kayıt, yalnızca onun siyasi otoritesini değil, aynı zamanda askeri becerilerini de gözler önüne sermektedir. Böylece, Kummuh ve Gurgum sınırına dikilen bu stel, Sammu-rāmat'ın iktidardaki rolünü anlamak açısından benzersiz bir öneme sahiptir. Her ne kadar bazı araştırmacılar bu bulgulara dayanarak Asur tahtının anne ve oğul tarafından müştereken yönetildiğini ileri sürse de bu konuda kesinlik bulunmamaktadır.

Diğer taraftan, Nabu heykelleri de kraliçenin resmî otorite tarafından tanındığını kanıtlayan güçlü veriler sunmaktadır. Bu heykellerden birinde şu ifade yer almaktadır: *“Bu heykel, Kalhu valisi Bēl-tarši-ilumma tarafından efendisi Asur kralı III. Adad-nirari ve hanımefendisi Sammuramat'ın hayatlarına ithaf edilmiştir* (Siddal, 2009)” Burada hem kralın hem de kraliçenin adlarının eşit düzeyde zikredilmesi, Sammu-rāmat'ın devlet işlerinde fiilen rol aldığını düşündürmektedir.

Sammu-rāmat'ın tarihi kişiliği, Yunan ve Roma literatüründe Semiramis adıyla idealize edilmiş ve zamanla mitolojik bir figüre dönüşmüştür. Diodoros Siculus, *Historica* adlı kitabında, onun Mezopotamya'da büyük şehirler kurduğunu, Babil surlarını inşa ettirdiğini ve imparatorluğu Hindistan'a kadar genişlettiğini anlatır (Diodorus Siculus, 1989, II.1-20). Herodotos ise Babil'in inşasında ve mimari gelişiminde Semiramis'in önemli bir rol oynadığını aktarmaktadır (Herodotos, 2006, I.184).

Bu efsanevi anlatılarda Semiramis, yalnızca bir kraliçe değil, aynı zamanda savaşçı, fatih ve imar faaliyetleri yürüten bir kahraman olarak betimlenmiştir. Onun kişiliği, Mezopotamya'daki kadın hükümdar gerçeği ile Helenistik dünyanın "Doğulu kraliçe" imgesinin birleştiği bir noktada şekillenmiştir.

Modern araştırmalar, bu mitlerin tarihî gerçeklerden önemli ölçüde uzak olduğunu, ancak Sammu-rāmat'ın kısa süreli fakat dikkat çekici iktidarının, antik dünyada hayal gücünü harekete geçiren bir kaynak işlevi gördüğünü vurgulamaktadır (Radner, 2006, s. 10). Böylece Semiramis, hem tarih hem de efsane düzleminde, farklı kültürlerin ortak hafızasında yaşamaya devam etmiştir.

Resim 1. Kraliçe Şammu-ramat'ın Pazarcık Steli.

(Arkeoloji ve Sanat Yayınları Arşivi)

2.3.3. Zarpanitu

Yeni Assur döneminde (MÖ 9-7yy.) kraliçeler, yalnızca kralın eşi değil, sarayın ideolojik düzeninde kraliçelik kurumunun temsilcileriydi. Kraliçelik ideolojisinin ilahi düzeydeki yansıması, Zarpanītu figürüyle somutlaşmıştır. Zarpanītu, Babil panteonunda Marduk'un eşi olarak yer almış, bu konumu itibariyle kraliçenin dünyevi rolüyle paralel bir sembolik işlev üstlenmiştir (Asher-Greve & Westenholz, 2013, s. 209-210). Onun dini statüsü, Marduk'un egemenliğini tamamlayıcı

bir biçimde tanrısal düzeni, bereketi ve doğurganlığı temsil etmektedir (Geller, 1999, s. 46).

Melville ve Svärd, metinlerde adı geçen bir kraliçenin III. Adad-nirari'nin kızı olabileceğini öne sürerken (Melville, 2004b, s. 42; Svärd, 2015, s. 157-171), Teppo ise onun II. Adad-nirari'nin kızı olduğunu belirtmektedir (Teppo, 2005, s. 43). Bu tartışma, kraliyet soyunun ilahi temsille bağlantılı olarak nasıl algılandığına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Bir tanrıça olarak Babil Yeni Yılı festivali (Akītu) sırasında Marduk'un yanında ritüel bir işlev üstlenmesi, onun dini törenlerdeki önemini gösterirken bereketin ve sürekliliğin garantörü olarak dini düzenin dışı yönünü temsil etmiştir. (Asher-Greve - Westenholz, 2013, s. 210). İştari/Inanna gibi tanrıçalarla karşılaştırıldığında Zarpanitu'nun rolü daha çok tamamlayıcıdır; aşk ve savaşın yıkıcı gücünü temsil etmez, bunun yerine ailevi düzen, bereket ve doğum süreçlerinin kutsallaştırılmasına aracılık eder (Geller, 1999, s. 46). Bu yönüyle, Mezopotamya panteonunun toplumsal cinsiyet düzenini yansıtan simgesel bir figür olarak değerlendirilebilir. Zira tanrıça, erkek tanrı Marduk'un otoritesini tamamlayan "ilahi kraliçe" olarak, Asur ideolojisinde kraliçenin rolünü

yanstır. Yeni Asur ikonografisinde görülen kraliçe tasvirleri ile Zarpanîtu betimleri arasındaki paralellikler, Babil geleneğinin Asur siyasal propagandasına bilinçli biçimde entegre edildiğini göstermektedir (Reade, 1998, s. 46).

Böylece Zarpanîtu, Asur kraliyet ideolojisinde, tanrısal ve dünyevi dışı güçler birbiriyle bütünleşmiş; hem dini hem de politik anlamda “kraliçeliğin kutsal özü”nü temsil etmiştir.

2.3.4. Hamâ

III. Adad-nirari'den sonraki üç kralın saltanat döneminde adı bilinen tek kraliçe, Hamâ'dır. Onun varlığına dair elimizdeki en önemli bulgu, doğrudan bir yazıt değil, II. Aurnasirpal'in kraliçesi Mullissu-mukannişat-Ninua'ya ait olduğu anlaşılan mezarda bulunan ve Hamâ'ya ait altın bir mühüredir (**Resim 2**). Bu mühür sayesinde Hamâ'nın, IV. Salmanassar'ın (MÖ 782–773) eşi ve kraliçesi olduğu anlaşılmaktadır (Reade, 1998, s. 46).

Hamâ'ya dair elimizdeki bilgi yalnızca bu mühür ile sınırlı değildir. Kraliçe Hamâ'ya bağlanan belgeler, esas olarak Kalhu (Nimrud) arşivlerinde bulunmuş idari ve hukuki yazışmalardır. Bunlar arasında özellikle dikkat

çeken, bir satış anlaşmasına ilişkin mektuptur. Mektup, onun saray çevresindeki nüfuzuna ışık tutmaktadır. Bu belgede kraliçenin doğrudan adı geçmemekle birlikte, “kraliçenin evine” (É ša MÍ.É.GAL) yapılan bir teslimat kaydı yer almakta ve kraliçenin hane halkının idari bir birim gibi işlediğini göstermektedir (Luukko & Van Buylaere, 2002, s. 87-88). Buna göre mektup şu şekilde ifade edilmektedir: “*Marduk-ahu-uşur (kraliçenin hizmetkârı), ... kendi kız kardeşini kendi elleriyle (satışa) verdi ... Kraliçe Hamâ’nın hane halkı ile ilgili ... Sarayın ileri gelenlerinin ve şahitlerin huzurunda, ... Sarayın tatlıcısı (karkadinnu), Kalhu’nun son Ambaia’sı, ... Kraliçenin hizmetkârı (arad ša MÍ.É.GAL), ismi verilmeyen deri işçisi (LÚ.AŞGAB) ve kraliçenin evinin gözcüsü Bel-lu-dari bu satışa şahitlik etti*” (Radner, 2002, 35-37). Mektup, doğrudan Hamâ’nın adıyla başvuruda bulunmasa da onun hanesini ve görevlilerini zikrettiği için, kraliçenin varlığını ve saray içinde bağımsız bir idari yapılanmaya sahip olduğunu göstermektedir. “*ša UGU É ša MÍ.É.GAL*” ibaresi, kraliçenin evinin (hanesinin) Asur sarayında yarı özerk bir yönetim birimi gibi işlediğini kanıtlar. Tanık listesinde yer alan kişiler (tatlıcı, gözcü, zanaatkâr) kraliçenin sarayının ekonomik işlevini de aydınlatmaktadır. Böylelikle Hamâ’nın yalnızca kralın eşi olarak değil, aynı zamanda kendi hanesinin ekonomik ve

idari sorumluluklarını yürüten bir figür olarak değerlendirilmesi mümkündür (Svård- Luukko, 2009, s. 238-239).

Resim 2. Kraliçe Hama'nın Damga Mührü

(Hussein, Altaweel-Gibson, 2016).

2.3.5.III. Asur-dan (MÖ 772-755) ve V. Aşşur-nārārī (MÖ 754-746) Dönemi Kraliçeleri

III. Aşşur-dān ile onu takip eden V. Aşşur-nārārī'ye ilişkin yazılı kaynaklar, kraliçe kurumuna dair doğrudan isimlendirmelerden yoksundur; bu durum, söz konusu kraliçelerin kimliklerinin belirlenmesini önemli ölçüde güçleştirmektedir. (Zaccagnini, 1990, s. 268). Bu kronolojik çerçevenin belgeleri arasında yer alan bir grup mektup ise – isim verilmeden – “kraliçeye ait hazinedar” atıfları içerir ve bu vesileyle dolaylı birer kanıt sunar. Bu mektupların dili ve içeriği, metinlerin idari/ekonomik

nitelikte olduğunu ve kraliçenin malî teşkilâtı ile taşra ilişkilerine dair pratik düzenlemeleri yansıttığını göstermektedir (Parpola, 1992, s. 146-147).

III. Aşşur-dān dönemine ait olabileceği düşünülen üç belge, özellikle “kraliçenin hazinedarı”na yapılan atıflarla dikkat çeker. İlk belgede kraliçenin hazinedarı *İlu-iqbi*, dört köyden toplam 61 çalışanın idaresine dair görüşlerini kayda geçirmiştir. İkinci belgede ise hazinedar *Šamaš-issia* adlı bir hadımın, 13 mina bakır karşılığında bir arazi satın aldığı kayıt altına alınmıştır. Üçüncü belgede aynı şahsın, Kalhu’da bir araziyi 1 mina gümüş karşılığında elde ettiği ve bu işlemin şahidi olarak kraliçenin iki taşra yöneticisinin zikredildiği görülmektedir (Landsberger, 1950, s. 112-114). Bu mektuplarda adı geçen “kraliçe”nin kimliği belirsiz olmakla birlikte, ilgili belgeler çoğunlukla III. Aşşur-dān’ın eşine atfedilmektedir. Bununla birlikte, bu görüşün henüz kesinlikten uzak olduğu da vurgulanmalıdır.

Benzer şekilde, V. Aşşur-nārāri dönemine tarihlenen dört farklı mektup da isimsiz bir kraliçeden söz eder. Bu belgelerde kraliçenin hazinedarı olarak Gabbu-ana-Aşşur’un adı öne çıkar. İlk kayıtta hazinedarın dört kişiden bir taşınmaz satın aldığı, ikinci belgede ise 210 mina tunç

karşılığında yedi kişiyi edindiği bildirilmektedir. Üçüncü ve dördüncü mektuplarda ise kraliçenin hizmetkârlarının satın aldığı arazi ve mülklerden bahsedilir. Bu belgelerden yola çıkarak söz konusu kraliçenin, V. Aşşur-nārārī'nin eşi olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Parpola, 1992, s. 153).

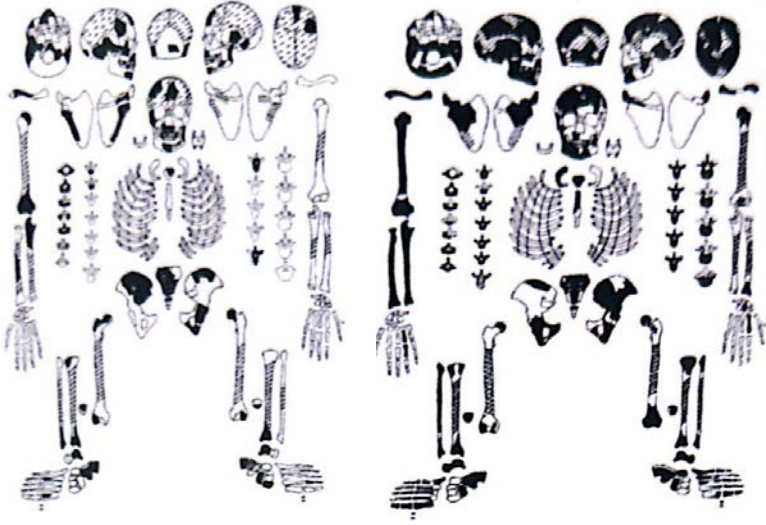
Her iki hükümdarlık döneminde de kraliçelere dair bilgiler yalnızca bu tür dolaylı belgelerle sınırlıdır. Yazılı kaynaklarda kraliçelerin isimlerinin kaydedilmemesi, Asur yazıt geleneğinde kadın figürlerin temsil edilme biçiminin sınırlı oluşuna işaret etmektedir (Zaccagnini, 1990, s. 273). Bu nedenle III. Aşşur-dān ve V. Aşşur-nārārī'nin kraliçeleri hakkında yapılan tespitler, kesin tarihsel verilere dayalı olmaktan ziyade, mevcut mektupların sunduğu ipuçlarına dayanan ihtiyatlı yorumlar niteliği taşır.

2.3.6. Yaba, Banitu, Atalia

III. Tiglat-pileser, V. Salmanassar ve II. Sargon'un kraliçeleri — Yaba, Banitu ve Atalia — mezar bağlamındaki veriler ışığında oldukça yakın ilişkiler içinde görülmektedir. III. Tiglat-pileser'in eşine ait olduğu düşünülen lahit (Queens' Tomb II, Nimrud), Banitu ve Atalia'ya ait eserleri de barındırmakta ve bu durum mezarda yalnızca Yaba dışında bir başka kadın iskeletinin

bulunmasıyla birlikte, üç kraliçeden ikisine ait bedenler olabileceği yönünde yorumları gündeme getirmiştir (Kertai, 2013, s. 110-113) **(Resim 3-4)**. Bu tekniğe dayalı tartışmalar, Yaba ile Banitu'nun aslında tek bir kişi olabileceği ihtimalini de doğurmuştur: Zira bazı iddialara göre Aramice formdaki "Yaba" ismi, Akad diline tercüme edildiğinde "Banitu" kimliğiyle örtüşmektedir (Dalley, 1994, s. 25-34; Younger 2002, s. 207-222). Dalley bu yorumu savunmuş, Melville ve Svärd bu görüşe kısmen destek vermiştir (Dalley, 1994, s. 28; Melville, 1999, s. 53; Svärd, 2015, s. 112). Öte yandan Teppo, lahit içindeki iki bedeni III. Tiglat-pileser'in eşi Yaba ile II. Sargon'un eşi Atalia olarak tanımlamayı tercih etmiştir (Teppo, 2005, s. 77). Lahitte, Kraliçe Yaba'ya ait olduğu düşünülen iki altın kâse ile birlikte, baş kısmına yerleştirilmiş bir taş tablette onun eceliyle öldüğü ve mezarına başka hiçbir bedenin eklenmemesini isteyen bir lanet metninin yer aldığı görülür **(Resim 5)**. Söz konusu metin şöyledir: *"Ölüler diyarının büyük tanrıları Šamaš, Ereškigal ve Anunnaki'nin emriyle, ölümlü kader Kraliçe Yabâ'yı yakaladığında o, atalarının emrinden gitti. Herhangi biri, kraliçe ya da kralın gözdelelerinden bir saray kadını olsun, beni mezarımdan çıkarırsa ya da benim tahtıma oturursa veya herhangi birinin bedeni benim mezarıma gömülürse veya şeytani dürtülerle herhangi birinin eli benim*

mücevherlerime uzanırsa veya mezarımın mührünü açarsa (kırarsa), güneş ışınlarının altında (güneşin yakıcı sıcaklığında), onun ruhu susuz kalsın (susuz susuz dolaşsın). Ölüler diyarında o, Anunnaku'nun şerefine sunulan? bira, şarap, su veya herhangi bir yiyecekten almasın (almamalı). Hatta ölüler diyarının büyük tanrıları Ningișzida ve (...?), onun ölmüş bedenini acılar içinde bıraksın ve hayaletler sonsuza kadar rahatsız etsinler" (Duymuş Florioti, 2015, s.14). Bu tür mezar laneti formülleri, Mullissu-mukannișat-Ninua gibi başka kraliçelerin mezar yazıtlarında da benzer biçimlerle görülmektedir (Dalley, 2013, s. 120-122). Bu durum, kraliçenin mezarına başka kadınların gömülmesinden duyulan kaygıyı yansıtan bir geleneğe işaret edebilir. İlginç biçimde, Atalia'nın yanı sıra Banitu adına yazılmış eserler de aynı mezar bağlamında ele geçmiştir — örneğin bir altın kâse ve bakım kabı bu isimleri taşır (Kertai, 2013, s. 111).

Resim 3 (Sağdaki). Kraliçe Yaba'ya ait iskelet (Nimrud)

Resim 4 (Soldaki). Kraliçe Atalia ait iskelet (Nimrud)

(Duymuş Florioti, 2015, F.g.12-13.)

Resim 5. Kraliçe Yaba'nın Taş Tableti

(Hussein et al., 2016)

2.3.7. Ahāt-abīša

Yeni Asur döneminde kraliyet kadınlarının diplomatik ve siyasi roller üstlendiği görülmektedir. Bu bağlamda Ahāt-abīša, II. Sargon'un kızı ve Sanherib'in (MÖ 704-681) kız kardeşi olarak, Asur dış politikasında önemli bir örnek teşkil eder (Melville, 1999, s. 41). Ahāt-abīša, Tabal kralı Ambaris ile evlendirilmiş ve böylece Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'daki vasal krallıklarla ilişkilerinde diplomatik bir bağ kurulmuştur (Parpola, 1987, s. 78).

Ahāt-abīša hakkındaki başlıca bilgiler, onun baş kâhyası Nabû-le'i tarafından Tabal'dan gönderilen bir mektuba (Parpola, 1987, s.31) dayanmaktadır. Bu belge, Sanherib tarafından babası II. Sargon'a sunulmuş olup, kraliyet ailesi içindeki haberleşmenin devlet işleyişiyle nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir (Luukko -Van Buylaere, 2002, s. 87). Anlaşıldığı kadarıyla, II. Sargon vasalı konumunda bulunan Tabal Krallığı'nın Asur'a olan bağlılığını güçlendirmek amacıyla kızını bu evlilik yoluyla Ambaris ile birleştirmiştir.

Bu siyasi evliliğin bir sonucu olarak, Ambaris düğün hediyesi olarak Hilakku (Dağlık Kilikya, günümüz Mersin bölgesi) topraklarını Asur hâkimiyeti altına bırakmıştır

(Younger, 2002, s. 211). II. Sargon'un bu stratejisi, bölgedeki güç dengelerini Asur lehine korumak ve vasal krallıkların sadakatini pekiştirmek amacını taşımaktadır (Dalley, 2013, s. 121). Ancak kısa süre sonra Ambaris'in Asur aleyhine girişimlerde bulunması, bu diplomatik evliliğin uzun vadede beklendiği sonucu vermediğini göstermiştir. Bu nedenle Tabal kralı Ambaris MÖ 713 yılında görevden alınmış ve bölge doğrudan Asur yönetimine bağlanmıştır (Parpola, 1992, s. 150).

Bazı araştırmacılar, Ambaris'in ölümünden sonra Ahāt-abīša'nın Tabal'da kaldığını ve Asurlu bir yönetici olarak bölge idaresinde rol oynamaya devam ettiğini öne sürmektedir (Kertai, 2013, s. 111). Ancak bu değerlendirme, yazılı kanıtların yetersizliği nedeniyle kesinlik kazanmamıştır. Yine de Ahāt-abīša örneği, Asur kraliçeleri ve prenseslerinin yalnızca törensel roller üstlenmediğini, aynı zamanda diplomatik, idari ve siyasi süreçlerde aktif rol aldıklarını göstermesi açısından önemlidir (Teppo, 2005, s. 82; Svärd, 2015b, s. 115).

2.3.8. Naqī'a (Zakutu)

II. Sargon'un gelini ve Sanherib'in bilinen iki eşinden biri olarak tanımlanır (Borger, 1956, s. 11-12). Onun önemi yalnızca Sanherib'in eşi olmasıyla sınırlı

değildir; Naqî'a aynı zamanda Esarhaddon'un (MÖ 680-669) annesi ve Asurbanipal'in (MÖ 668-630/627) büyükannesidir. Kraliçenin siyasî etkinliği özellikle oğlu Esarhaddon'un tahta geçişinden sonra belirginleşmiştir. Sanherib döneminde doğrudan öne çıkmasa da, Esarhaddon'un hükümdarlığı sırasında haremden ve saray çevresinde etkili bir otoriteye yükselmiştir (Dalley, 1998, s. 148-150).

Esarhaddon'un annesiyle ilişkisi, dönemin mektuplarında açıkça gözlenmektedir. Örneğin SAA 10, 17 r.1'de geçen *"Kralımın, efendimin annesinin hükmü tanrılarınkı gibidir"* ifadesi, Naqî'a'nın gücünü olağanüstü bir biçimde yansıtmaktadır (Parpola, 1993, SAA 10, 17 r.1)). Benzer şekilde SAA 16, 2'de Esarhaddon'un annesine hitaben kaleme aldığı satırlarda, kral onun görüş ve emirlerini onayladığını bildirir (Reynolds, 2003, SAA 16, 2). Bu tür belgeler, Naqî'a'nın yalnızca sembolik değil, fiilî olarak da siyasî karar alma mekanizmasında yer aldığını ortaya koymaktadır (**Resim 6**).

Naqî'a'nın etkisi yalnızca oğlu Esarhaddon dönemiyle sınırlı kalmamıştır. Torunu Asurbanipal'in hükümdarlığının ilk yıllarında da onun yanında etkin rol üstlenmiştir. Ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte, MÖ 663

yılına tarihlenen bir belge onun hâlen hayatta olduğunu göstermektedir (Melville, 2010, s. 137-145). Böylece en azından Asurbanipal'ın ilk 5-6 yıllık iktidar döneminde Naqi'a'nın saray politikalarında aktif bir figür olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte, hanedan içi istikrarı sağlamak ve taht kavgalarını önlemek amacıyla Naqi'a kendi adına kaleme aldırıldığı bir belgeyle tarihe geçmiştir (Liverani, 2017, s. 214-218). Kendi ismini taşıyan "*Zakutu Antlaşması*" metni (SAA 2,8) şu şekilde kaleme alınmıştır. ⁹¹*Asur kralı Sanherib'in kraliçesi, Asur kralı Esarhaddan'ın annesi Zakutu'nun, onun (Asurbanipal) kardeşi Šamaš-šumu-ukin onun kardeşi ile, Šamaš-metu-uballit ve diğer kardeşleriyle, kraliyet çocukları ile, ileri gelenler ve valiler, sakallılar ve hadımlar, kraliyet çevresi ile, özgür olanlar ve saraya giren herkes ile, yüksek ve düşük kademedeki Asurlular ile antlaşmasıdır.* ⁹²*Kraliçe Zakutu gözde torunu Asurbanipal'a karşı olacak her türlü girişimin karşısında yer alacaktır.* ¹²*Her kim Asur kralı, efendimiz Asurbanipal'e karşı kötü ve çirkin söz söyler veya ona karşı şeytani bir düşünceyle hareket eder ve isyan ederse....* ¹⁶*Asur kralı, efendiniz Asurbanipal'e karşı kalbinizden kötü bir düşünce geçer ve ona karşı şeytani bir komplo fikrine kapılırsanız...* ¹⁹*Asur kralı, efendiniz Asurbanipal'e karşı ayaklanma veya isyan etme gibi çılgın bir teklifle karşılaşır ya da kasten böyle bir düşüncede olursa...* ²³*Asur kralı, efendiniz*

Asurbanipal'i öldürmek için ... bir başkasıyla birlikte komplo halinde olursanız... ²⁵⁾Aššur, Sin (Ay), Šamaš (Güneş), ^dSAG.ME.GAR (Jüpiter), ^ddil-bat (Venüs), ^dUDU.IDIM.SAG..UŠ.. (Satürn), ...UDU.IDIM....GUD.UD (Merkür), ^dšal-bat...a-..nu (Mars) ve ^dGAG.SI.SĀ x x x (Sirius)..... sonraki iki madde kırık olsa da, devamı şöyledir: ^{r 1)} Güney ve kuzey. ^{r 2)} ve eğer siz bu günden itibaren Asur kralı, efendiniz Asurbanipal'a karşı konuşulan olumsuz bir şeyler ve ona karşı isyan etme adına herhangi bir şey duyarsanız, Ana Kraliçe Zakutu'yu ve Asur kralı, efendiniz Asurbanipal'i gelip bilgilendirmelisiniz. ^{r 7)} Eğer siz Asur kralı, efendiniz Asurbanipal'i ortadan kaldırmak veya onu öldürmek üzerine kurulu bir plan duyarsanız, Ana Kraliçe Zakutu'yu ve Asur kralı, efendiniz Asurbanipal'i haberdar etmelisiniz. ^{r 12)} Eğer siz, Asur kralı, efendiniz Asurbanipal'in ortadan kaldırılması yönünde bir girişim olduğunu duyarsanız, Ana Kraliçe Zakutu ve Asur kralı, efendiniz Asurbanipal'in huzurunda her şeyi anlatmalısınız. ^{r 18)} Eğer siz, aranızda sakallı, hadım ya da onun erkek kardeşleri ya da kraliyet soyundan erkek kardeşleriniz ya da arkadaşlarınız ya da bütün milletten herhangi biri, silahlı isyanı başlatan veya komplo kuran erkekler olduğunu duyuyorsanız ve biliyorsanız, (bunu) duyar ve bilerseniz, onları yakalayıp öldürmeli, Ana Kraliçe Zakutu'ya ve Asur kralı, efendiniz Asurbanipal'a getirmelisiniz" (Parpola-Watanabe, 1988, s. 30-35).

Bu metinde Asurbanipal'in meşru veliahtlığı teyit edilmekte, ona karşı yöneltilecek herhangi bir tehdit, komplo veya isyan girişimine karşı sadakat yemini edilmektedir. Antlaşma metni, kraliçenin adını doğrudan zikretmesi bakımından benzersizdir ve onun Asur tahtının meşruiyet sürecine müdahil olduğunu kanıtlar. Naqî'a bu belgeyle, bir kral gibi varis belirleme hakkını fiilen kullanmış görünmektedir. Böylelikle Naqî'a'nın konumunun gücünü, ona bağlı geniş hizmetli kadrosu da yansıtılır. Belgelere göre çevresinde hadımlar, saymanlar, kâtipler, saray müfettişleri, taşra yöneticileri, birlik komutanları, korumalar, muhafızlar, savaş arabası sürücüleri, şarap sakileri, liman görevlileri, baş demirciler ve tatlı ustaları gibi çeşitli görevlerde personel bulunmaktaydı. Bu durum, kraliçenin yalnızca sembolik bir "ana" figürü değil, imparatorluğun yönetiminde kurumsal bir aktör olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır (Teppo, 2005, s. 37).

Resim 6. Kraliçe Nagia ve Oğlu Kral Esarhaddon, Bronz Kabartma

(Louvre Müzesi, AO 20185, Paris, Fransa).

2.3.9. Abi-rāmu/i

Asur kraliçesi Naqī'a, Yeni Asur döneminde yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik gücüyle de dikkat çeken bir şahsiyet olmuştur. Onun ailesine mensup kişilerin de benzer bir nüfuza sahip oldukları, kısmen de olsa günümüze ulaşan belgelerden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Naqī'a'nın kız kardeşi Abi-rāmu/i, kraliyet çevresinde yer alan kadınların ekonomik etkinliğini göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Hakkında bilgilere ulaştığımız tek kayıt, MÖ 674 yılına tarihlenen Baruri Kasabası'nda gerçekleşen bir olaya dayanmaktadır. Söz konusu olay, State Archives of Assyria (SAA) VI, 252 numaralı belge ile günümüze ulaşmıştır

(Kwasman- Parpola, 1991, 252). Metne konu olan bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: ¹⁾ *Arazinin sahibi [Amur-ilu'nun oğlu] Gaza'nın mühürü.* ²⁾ *3 hektarlık arazinin 4 dönümlük alanı, Ahi-ya[qar]'ın, Il ya[...]’ın ve Ila[‘i...]’ın arazilerinin bitişiği...* (Kırık). ^{r1)} *Saman ve mısır vergisinden muaf tutulan bir tepe üzerindeki Ši[....] şehrinin içerisinde yer alan Baruri Kasabası’ndaki 3 dönümü boş, toplamda 8 hektarlık alan-----* ^{r 6)} *ana kraliçenin kız kardeşi Abi-rāmi, 1/2 mina gümüş karşılığında, 3 nadas yılı ve 3 ekili yıl rehin olarak almıştır.* ^{r.e. 10)} *Eğer o, gümüşü toparlayabilirse arazisini yeniden geri alabilecektir.* ^{r.e.12)} *Silim-Aššur ve Didiya’nın şahitliğinde,* ^{r.e.13)} *Palh[u-ušezib’ in şahitliğinde,* ^{e.1)} *Ahu-ereš ve Nabû-šarrani’nin şahitliğinde,* ^{e.2)} *Baruri’den 3 kişinin (... eriba), şahitliğinde,* ^{e.3)} *[katip]-iddina’nın şahitliğinde,* ^{e.3)} *Sivan ayının 11. gününde, Barhalzi’nin valisi Šar[ru-nuri’nin hâkimiyet yılında].”*

Belgeye göre, Amur-ilu’nun oğlu Gaza, ekonomik sıkıntıları nedeniyle, mülkiyeti kendisine ait olan toplamda 8 hektarlık bir araziye rehin bırakmak durumunda kalmıştır (Postgate, 1976, s. 88-89). Bu arazinin bir kısmı üç dönüm boş tarla, geri kalanı ise tarıma elverişli nitelikteydi. Arazi, Baruri Kasabası’nda, saman ve mısır vergisinden muaf tutulan bir tepenin içinde yer almaktaydı. Gaza, ihtiyaç duyduğu para karşılığında bu mülkünü altı yıllığına, yani üç nadas ve üç ekili dönem için rehin olarak bırakmış ve

karşılığında ½ mina gümüş almıştır (Radner, 2014, s. 122) Borcun geri ödenmesi durumunda arazinin tekrar sahibine iade edileceği de sözleşmede açıkça belirtilmiştir. İşlemin resmiyet kazanması için çok sayıda şahidin huzurunda kayıt altına alındığı anlaşılmaktadır. Bu metin, öncelikle Abi-rāmu/iu'nun ekonomik gücüne işaret etmektedir. Kadınların, özellikle de saray çevresinde bulunmayanların, büyük ölçekli borç verme ve arazi rehin alma gibi mali işlemlerde tek başlarına yer almaları dönemin koşulları içinde sınırlıdır. Dolayısıyla Abi-rāmu'nun böylesine bir sermaye aktarımına girebilmesi, onun sıradan bir kadın değil, kraliyet ailesiyle bağlantısı sayesinde güç kazanmış bir şahsiyet olduğunu göstermektedir ((Fales - Postgate, 1995, s. 211-213). Diğer yandan, ½ mina gümüş (yaklaşık 250 gram gümüş) gibi görece küçük bir meblağ karşılığında 8 hektarlık bir arazinin rehin verilmesi, borç alan kişinin mali açıdan ciddi bir darboğazda olduğunu göstermektedir. (Dercksen, 1996, s. 47) Bu durum, Yeni Asur döneminde toprak sahiplerinin zaman zaman ağır ekonomik şartlar nedeniyle arazilerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymaktadır.

Abi-rāmu/iu örneği, Yeni Asur toplumunda kraliyet ailesine mensup kadınların yalnızca saray içindeki politik konumlarıyla değil, aynı zamanda mali ve ekonomik

ilişkilerdeki etkin rolleriyle de öne çıktıklarını göstermektedir. Bu bağlamda, onun gücünün kaynağı doğrudan ya da dolaylı olarak ablası Kraliçe Naqî'a'nın nüfuzu ile ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla Baruri belgesi, yalnızca bireysel bir ekonomik işlemi değil, aynı zamanda Yeni Asur kraliyet kadınlarının toplumdaki konumuna dair önemli bir tanıklığı da gözler önüne sermektedir.

2.3.10. Taşmetu-şarrat

Yeni Asur İmparatorluğu döneminde kraliçelerin statüsü ve saray içindeki konumları hem politik hem de ideolojik açıdan önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Sanherib'in (MÖ 705–681) eşi olarak bilinen iki önemli kadın figür öne çıkmaktadır: Naqî'a (Zakûtu) ve Taşmetu-şarrat. Ancak bu iki kadının kraliçelik sıfatı, çocuklarının annelikleri ve saraydaki konumları hakkında çeşitli tartışmalar mevcuttur. Sanherib'in bilinen eşleri arasında Naqî'a dışında Taşmetu-şarrat da kraliçe olarak zikredilmektedir (Radner, 2012, s. 691). Çiftin ne zaman evlendiği kesin olarak bilinmediği gibi, Naqî'a ile Taşmetu-şarrat'tan hangisinin Sanherib'in ilk eşi olduğu da açık değildir. Bu durum, kralın henüz veliaht iken Naqî'a dışında başka bir eşe sahip olup olmadığının belirsizliğinden kaynaklanmaktadır (Teppo, 2005, s. 37).

Esarhaddon'un Naqi'a'nın oğlu olduğu kesinlik kazanmış olmakla birlikte, Tašmetu-šarrat'ın çocuk sahibi olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, MÖ 699'da Babil tahtına çıkarılan Aššur-nadin-šumi'nin annesinin Tašmetu-šarrat olabileceği öne sürülmektedir (Radner, 1998, s. 12-15). Sanherib'in en büyük oğlu olan Aššur-nadin-šumi beş yıl boyunca Babil tahtında kaldıktan sonra MÖ 694'te Elam'a sürgün edilmiş ve yerine vasi prens Nergal-šumu-[ibni] getirilmiştir (Melville, 2004b, s. 39). Bazı araştırmacılar, özellikle Melville, Naqi'a'nın Sanherib'in hükümdarlığından itibaren kraliçe unvanıyla anıldığını savunmaktadır (Melville, 2004b, s. 39). Benzer şekilde Tašmetu-šarrat'ın da kraliçelik konumunu teyit eden bir adak yazıtında, "Sanherib'in kraliçesi (SAL/MÍ É.GAL) Tašmetu-šarrat" ifadesi yer almaktadır. Bu veriler, iki kraliçe arasında statü bakımından bir belirsizlik olduğunu göstermektedir (Resim 7).

Sanherib'in Tašmetu-šarrat'a duyduğu özel önem, onun için Ninive'daki Güneybatı Sarayı'nda yaptırdığı ihtişamlı daireden anlaşılmaktadır. Yapının yazıtında şu ifadeler yer almaktadır: *"ve (yaratılış tanrıçası) Belet-ili'nin, özelliklerini diğer tüm kadınlardan daha güzel yarattığı sevgili eşim, kraliçe (MÍ.É.GAL) Tašmetu-šarrat, senin için sevgi, neşe*

ve aşk sarayı inşa ettirdim. Tanrıların babası Aşşur'un ve (kutsal) kraliçe (şar-ra-ti) Iştar'ın emriyle, bu sarayda hem sağlık hem de mutluluk içinde yaşayabilir ve tam anlamıyla mutluluğun tadını çıkarabilirsin!" (Radner, 2012, s. 691)

Bu pasaj, Asur kralının eşine verdiği değeri açıkça yansıtmakta, aynı zamanda dönemin ideolojik söylemi içinde kraliyet sevgisinin ve bağlılığının da bir propaganda aracı olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Sanherib döneminde kraliçelerin statüsü konusunda tam bir açıklık bulunmamaktadır. Taşmetu-şarrat ve Naqi'a arasındaki konum farklılıkları ve çocukların annelikleri konusundaki belirsizlikler, Asur kraliyet ailesinin karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yazılı belgeler Taşmetu-şarrat'ın kraliçe sıfatıyla anıldığını göstermekte ve Sanherib'in ona duyduğu özel ilgiyi kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, bu iki figür Yeni Asur tarihinin hem siyasi hem de ideolojik boyutlarını anlamak açısından önemli birer örnek teşkil etmektedir.

Resim 7. Kraliçe Taşmetu-şarrat'a ait Mühür (British Müzesi)

(Duymuş Florioti, 2015 Fig. 15)

2.3.11. Šaddītu

Šaddītu, Asur kralı Sanherib ile Naqī'a çiftinin kızı ve aynı zamanda Esarhaddon'un kız kardeşidir. Onun yaşamına dair elimizdeki veriler oldukça sınırlıdır; ancak bazı belgeler sayesinde kişisel yaşamı ve faaliyetleri hakkında ipuçları elde edebilmekteyiz. Prenses hakkında bildiklerimizin büyük bir kısmı arazi satın alımıyla ilgili bir belge (Kwasman- Parpola, 1991, 251) ve kötü ruhlardan korunmaya yönelik bir ayin kaydı (Parpola, 1993, 273) aracılığıyla günümüze ulaşmıştır (Teppo, 2005, s. 43). “(Başlangıç tahrip olmuş) ¹⁾ [.....] de [.....] ²⁾ nehrin [.....

bitişğinde], [..... ve] Ahu-damgu'nun evinin; ³⁾ Nergal-ubal[liṭ ...] ve eşi---- ⁴⁾ Asur kralı Sanherib'in kızı, Asur kralı Esarhaddon'un kız kardeşi Šadditu, Kargamış minasıyla 8 mina gümüş karşılığında bahsi geçen mülkü satın almıştır. ⁸⁾ Ücreti tamamen ödenmiştir. Bu bahçe, ev, arazi ve insanlar [satın alınmış] ve kayda alınmıştır. Herhangi bir itiraz veya dava geçersizdir. ¹⁰⁾ Gelecekte herhangi bir zamanda her kim: bu insanlar, onların oğulları, yeğenleri, torunları, erkek kardeşleri, memurları, Šadditu ve onun oğullarına, kızlarına karşı şikâyet ve itiraz ederse, ¹⁵⁾ işlenmiş 10 mina gümüş ve [x mina saf altını Ninova'nın tanrıçası Ištar'a sunmak için getirecektir. Ayrıca Asur'un kapısındaki 7 sazlık bataklığı da temizleyecektir. ^{r 1)} Yine o, Aššur'un ayaklarına 2 beyaz at sunacak ve 4 harbakannu atını da Nergal'ın ayaklarına getirecektir. O, bu duruma ve anlaşılmaya itiraz etse de kabul edilmeyecektir. ^{r 5)} Sasî'nin şahitliğinde, ^{r 6)} Ubru-[..., ...]'un şahitliğinde, ^{r 7)} Bel lu-[balaṭ, ...] şahitliğinde, ^{r 8)} Šil-[..., ...] şahitliğinde, ^{r 9)} [.....] şahitliğinde, (geri kalanı tahrip olmuştur

Metinden anlaşılabileceği üzere, söz konusu arazi, bahçe, ev ve orada yaşayan insanlar tamamen prensesin mülkiyetine geçtiğini göstermektedir. Šadditu'nun doğrudan mülk satın alması, Asur kraliyet kadınlarının yalnızca siyasi değil aynı zamanda ekonomik bir aktör olduklarını bir kez daha kanıtlamaktadır. Kadınların

yüksek statüde olsalar bile böyle yazılı belgelerle işlem yapması, onların da hukuki güvenceye ihtiyaç duyduğunu ortaya koyarak Yeni Asur döneminde mülkiyet ilişkilerinin hem yazılı hukuk hem de dini otoriteyle desteklenerek güvence altına alındığını göstermektedir.

Prenses Šaddītu hakkında bilgi edindiğimiz bir diğer kaynak, MÖ 672 yılına tarihlenen bir *“kötü ruh kovma ve uzak tutma”* ayini ile ilgilidir. Bu ayin, dönemin dini uygulamalarında bireyleri ve evlerini kötülüklerden koruma amaçlı gerçekleştirilen ritüellerden biridir. Bu bağlamda, Nabû-nadin-šumi adlı bir baş kâhin, meslektaşı Šumaia tarafından kendi izni olmadan ayinin uygulanmasına dair bir durumdan dolayı rahatsız olmuştur. Nabû-nadin-šumi, ayinin yalnızca kralın emriyle yapılması gerektiğini ve kendisinin uygun şekilde yönetmesi gerektiğini vurgulayan bir mektup kaleme almıştır: ¹*Hizmetkârınız Nabû-nadin-šumi'den efendime, kralıma: Efendim, kralım sağlıklı olsun. Nabû ve Marduk efendimi, kralımı çokça kutsasın. ⁷Efendim, kralım bana şöyle mesaj göndermiştir: “Git ve Šaddītu için bir ayin yap!” – Ben de mesajınıza uydum, fakat ayinin geri kalanını uygulayamadım, çünkü anlaşma gereği oradan ayrılmak zorunda kaldım. Niçin Šumaia Kalhu'dan aceleyle gelip Šaddītu'ya “Ben hazırlanacağım ve sizin için bu ayini uygulayacağım!” dedi?^{r 1)}*

*O, bana ... sormalıydı! r²⁾ ayini r⁴⁾ Ben yapardım..... r⁵⁾
uygulardım... r⁶⁾ Ben görecektim....
r⁸⁾.....Kalhu^{r 9)}....fakat o, r¹⁰⁾.... gelmiş.r¹¹⁾ O, “bir kişinin
evinden kötülükleri uzak tutmak” ayini gerçekleştiremez; aksine
Šadditu’yu tehlikeye maruz bırakır..r¹³⁾ Kral bana haber yolladı:
“Kâhin niçin o ayini gerçekleştirmek için acele etti? O, bu işi hiç
de beceremedi!”. Ben o ayini yapacağım – veya onun
yaptığından mı öğrenmeliydim? (Parpola, 1993, s.273)*

Görüldüğü gibi, Esarhaddon’un kız kardeşi olan Šadditu’nun evine yönelik bu ayin, baş kâhin Nabû-nadin-šumi tarafından değil, başka bir kâhin olan Šumaia tarafından yapılmıştır. Bu durum, baş kâhinin yazdığı mektupta açıkça ifade edildiği üzere hem uygulamada bir sorun yaratmış hem de Nabû-nadin-šumi’nin sitemine yol açmıştır.² Bu kayıt, dönemin dini uygulamalarında kâhinlerin yetki hiyerarşisini ve ayinlerin yalnızca kraliyet buyruğu altında icra edilebileceğini göstermektedir. Aynı zamanda, Šadditu’nun adının doğrudan bu tür bir ritüelle anılması, onun kraliyet çevresinde manevi koruma ve kutsal temizlik ayinlerine dahil olan seçkin bir figür

² Bu metin, Asur kraliyet ailesi mensuplarının evlerinde yapılan ritüellerin ciddi bir şekilde yönetildiğini ve “baş kahinlerin” bu ayinlerdeki rolünün kritik olduğunu ortaya koyar.

olduğunu da ortaya koyar (Melville, 2002, s. 39; Teppo, 2005, s. 45).

2.3.12. Ešarra-ḫammat

Yeni Asur döneminin önde gelen kadın figürlerinden biri olan Ešarra-ḫammat, Asur kralı Esarhaddon'ın (MÖ 680-669) eşi ve bilinen tek resmî kraliçesi (MÍ.É.GAL) olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı zamanda Asurbanipal ve Šamaš-šumu-ukin'in annesi olan Ešarra-ḫammat, hem kraliyet soyunun devamında hem de Esarhaddon'ın meşruiyet politikalarında önemli bir rol oynamıştır (Melville, 2004, s. 41; Radner, 2012, s. 691).

Ešarra-ḫammat'ın yaşamına ilişkin bilgiler, büyük oranda kraliyet yazışmaları, resmi belgeler ve mezar kayıtlarından elde edilmiştir. Esarhaddon'ın annesi Naqî'a/Zakûtu hayatta olduğu sürece Ešarra-ḫammat'ın siyasi nüfuzunun sınırlı kaldığı, kraliyet törenlerinde ise daha geri planda yer aldığı anlaşılmaktadır (Melville, 2010, s. 138; Teppo, 2005, s. 47). Bununla birlikte, Ešarra-ḫammat kraliyet ailesi içinde yüksek saygı görmüş ve özellikle ölümünden sonra anısına gerçekleştirilen törenlerde kraliyet kültü içinde önemli bir figür hâline gelmiştir (Liverani, 2017, s. 216).

Esarhaddon henüz veliaht prens iken, Ešarra-ḥammat ile yaklaşık MÖ 695 yılında evlenmiştir. Bu döneme ait bir belge (Kwasman-Parpola, 1991, s. 257), Ešarra-ḥammat'ı "bēlat bēti" ("evin hanımefendisi") unvanıyla anar. Bu ifade, onun veliaht prensin hane yapısındaki yönetici konumunu ve kraliyet içindeki kurumsal rolünü açıkça göstermektedir (Fales -Postgate, 1995, s. 211; Radner, 1998, s. 13). "Bēlat bēti" unvanı, Naqi'a'nın "šarrat ekalli" (saray kraliçesi) unvanından farklı olarak, genç kraliçenin ev içi yönetim sorumluluğuna vurgu yapar (Radner, 2014, s. 122).

Ešarra-ḥammat'ın ölümü MÖ 672 yılına tarihlenmektedir. Babil kronikleri ve anıt mezar kayıtları, onun büyük törenlerle defnedildiğini ve kraliyet çevresinde yas ilan edildiğini göstermektedir. Ölümünden sonra Esarhaddon'ın onun anısına bir anıt mezar inşa ettirdiği ve kraliçeye adanmış ritüellerin gerçekleştirildiği bilinmektedir (Dalley, 1998, s. 149)

2.3.13. Ana-tašmētum-taklāk

Yeni Asur dönemine ait kraliçeler arasında adı geçen Ana-Tašmētum-taklāk, Asur kraliyet tarihi içerisinde belgelenmiş en az tanınan kadın figürlerden biridir. Mevcut veriler, onun yalnızca bir kireçtaşı kap üzerindeki

kısa bir yazıttan bilindiğini göstermektedir. Söz konusu kap, Nineve veya yakın çevresindeki Tarbisu kentinde bulunmuş olup, büyük olasılıkla MÖ 7. yüzyılın son çeyreğine, yani Sanherib sonrası döneme tarihlenmektedir (Grayson, 1976, s. 141-142). Bu dönemde Nineve, Asur İmparatorluğu'nun başkenti olarak kraliyet haremine ait önemli bir merkez konumuna gelmiştir.

Yazıtın içeriği yalnızca kraliçenin adını taşımakta, ancak sahiplik ya da adak ibaresine ilişkin kısmı kırık olduğundan tam olarak çözümlenememektedir. Yazıtta geçen “*Ana-Tašmētum-taklāk*” ismi, “Tanrıça Tašmētu’ya güvenen” anlamına gelmekte olup, bu yönüyle dönemin teoforik (tanrı adı içeren) ad geleneğini yansıtır (Postgate, 1983, s. 23-29). Yazıtın biçimi ve kabın stili, onun saray çevresine ait törensel bir eşyaya veya özel statü göstergesine ait olabileceğini düşündürmektedir (Winter, 1980, s.15-20).

Arkeolojik ve yazılı belgelerin yetersizliğine rağmen, *Ana-Tašmētum-taklāk*’ın varlığı, Yeni Asur kraliçelerinin bireysel kimliklerinin ve statülerinin belgelenmesi açısından önemlidir. Bu durum, imparatorluğun son evresinde bile kraliyet kadınlarının kamusal görünürlüğü ve sembolik varlıklarını

sürdürdüklerini göstermektedir. Ayrıca, bu tür yazıtların “kraliçeye ait eşyalar” veya “tapınak bağışları” olarak kullanılmış olabileceği ihtimali, Asur saray ekonomisinde kadınların mülkiyet haklarına ilişkin dolaylı kanıt sunmaktadır.

2.3.14. Šērū’a-ēṭirat

Yeni Asur dönemine ait belgelerde adı geçen Šērū’a-ēṭirat (Akkadca: Šērū’a-ēṭirat, anlamı muhtemelen “(Tanrıça) Eṭirat’ın [veya Aššur’un] Armağanı”) Asur kraliyet ailesinin dikkat çekici kadın figürlerinden biridir. Kaynaklarda her ne kadar kendisinin bir “kraliçe” olarak değil, “kraliyet prensesi” (*mārāt šarri*) sıfatıyla anıldığı düşünülse de sahip olduğu mülkler, yazılı belgelerdeki konumu ve saray içindeki itibarı onun fiilen “kraliyet kadını” (*sinni šarri*) statüsünde değerlendirilmesine yol açmıştır (Grayson, 1976, s. 202).

Šērū’a-ēṭirat, Esarhaddon’un (MÖ 680-679) ismi tespit edilebilen tek kızı olarak tanınmaktadır. Onun adının geçtiği çok sayıda belge sayesinde kişiliği, statüsü ve ilişkileri hakkında diğer Asur prenseslerine kıyasla daha fazla bilgi mevcuttur. Bu bilgiler, özellikle “Tören Ziyafetinden Beyanlar” (SAA 7, 154) ve “Kral ve Ailesi Adına Adaklar” (SAA 13, 56) adlı iki metinden elde edilmiştir. Bu

belgelerde Šērū'a-ēṭirat, kardeşleri Aššurbanipal ve Šamaš-šumu-ukin ile birlikte anılmakta, dolayısıyla kraliyet ailesinin törensel faaliyetlerinde aktif biçimde yer aldığı görülmektedir (Parpola, 1970, s. 44-45).

Šērū'a-ēṭirat'ın karakterini ve saray içindeki sosyal ilişkileri en iyi yansıtan kaynaklardan biri, SAA 16, 28 numaralı mektuptur. Bu belge, prensesin kardeşi Asurbanipal'ın eşi Kraliçe Libbāli-šarrat'a yazdığı bir mektuptur. İçeriğinde, Šērū'a-ēṭirat gelinine hitap ederek onun kendisine mektup yazmamasını sitemkâr bir biçimde eleştirmekte, saraydaki öncelik ve statü hiyerarşisini vurgulamaktadır. Mektupta şu ifadeler yer alır: *“Kralın kızının Libbāli-šarrat'a mesajı: Neden bana mektup yazmıyor ya da bir haber göndermiyorsun? Yoksa insanlar, 'Büyük kral, kudretli kral, dünya kralı, Asur kralı Esarhaddon'un Veliaht Sarayı'nın en büyük kızı Šērū'a-ēṭirat'tan daha üstün' diyecekler diye mi korkuyorsun? Oysa sen sadece Asur kralı Esarhaddon'un veliahtı Asurbanipal'in evinin kadınısın!”* (Kuhrt, 2009, s.198).

Bu mektup, Asur kraliyet haremde kral kızlarının statüsünün gelinlerden üstün olduğunu açıkça göstermektedir. Aynı zamanda, kadınlar arası diplomatik iletişimin ve sosyal rekabetin yazılı kültürde nasıl ifade edildiğine dair önemli bir örnek teşkil eder (Radner, 2003, s. 29-31).

Šērū'a-ētirat'ın adı ayrıca SAA 10, 223 numaralı belgede, Adad-šumu-uşur'un kraliyet ailesinin sağlık durumuna ilişkin raporunda da geçmektedir. Burada onun sağlık durumu doğrudan belirtilmemiştir; ancak isminin zikredilmesi, prensesin hâlâ saray yaşamında etkin bir konuma sahip olduğunu göstermektedir (Postgate, 1982, 119-121). Bununla birlikte, Esarhaddon'un yalnızca tek bir kızının olmadığı, başka kızlarının da mevcut olabileceği düşünülmektedir. Nitekim SAA 18, 55 numaralı belgede, Babil kökenli bir kişi olan Nabû-nadin-šumi, kimliği belirsiz bir prensese *"babanız ve sizin için dua ediyorum"* diyerek hitap etmekte, bu ifadenin Esarhaddon'un diğer kızlarından birine yönelik olduğu değerlendirilmektedir (Melville, 1999, s. 88).

Kraliyet belgelerinde ayrıca Esarhaddon'un kızlarından birini İskit kralı Bartatua ile evlendirmeyi planladığı da kaydedilmiştir. SAA 4, 20 numaralı belgede yer alan bu metin, Esarhaddon'un bu siyasi evliliğe dair tanrı Šamaš'a yönelttiği kehanet sorularını içerir:

"İskitlerin kralı Bartatua, Asur kralı Esarhaddon'a mesaj gönderdi: Kralın kızlarından biriyle evlenmek istiyorum. Eğer Asur kralı ona kızını verirse, Bartatua Asur kralına karşı dürüst ve barışçıl davranacak mı?" (SAA 4, 20).

Bu belge, Asur krallarının diplomatik evlilikleri yalnızca siyasi ittifaklar kurmak için değil, askeri tehditleri denetim altına almak amacıyla da kullandıklarını göstermektedir (Radner, 2003, s. 30). Devam eden SAA 4, 21-22 metinleri, bu girişimin olumsuz sonuçlandığına işaret eder.

Bütün bu belgeler bir arada değerlendirildiğinde, Şērū'a-ēṭirat'ın yalnızca törensel ya da sembolik bir figür değil, aynı zamanda saray içi hiyerarşi, diplomasi ve kadınlar arası statü ilişkilerinde aktif bir özne olduğu görülür. Ayrıca Ninive ve Nimrud arşivlerinde yer alan bazı idari belgeler, onun bağımsız ekonomik kaynaklara ve idari yetkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Şērū'a-ēṭirat, Yeni-Asur döneminde kraliyet kadınlarının yalnızca evlilik ve annelik yoluyla değil, doğrudan soy ve yönetsel güç üzerinden de nüfuz sahibi olabildiğini gösteren özgün bir örnek teşkil etmektedir.

2.3.15. Libbāli-šarrat

Yaklaşık MÖ 1000-609 yılları arasında varlığı tespit edilen Yeni-Asur Devleti kraliyet kadınlarının son temsilcisi, Asurbanipal'ın eşi ve kraliçesi Libbāli-šarrattır. MÖ 7. yüzyıla tarihlenen bir stel üzerinde, Asurbanipal'ın ilk eşi ve kraliçesi olarak betimlenen Libbāli-šarrat,

Asurbanipal ile veliaht prens olduğu dönemde evlenmiştir. (May, 2018, s. 251)

Ninive sarayında bulunan ve “*Asma Çardağı Altında Şölen*” olarak bilinen anıtsal kabartmada, Asurbanipal Elam zaferini kutlamak üzere bahçede dinlenirken, Libbāli-šarrat ayak ucunda bir taht üzerinde elinde kadeh tutarken betimlenmiştir (Grayson, 1976, s. 215) **(Resim 8-9)**. Bu ikonografi, kraliçenin törensel ve sosyal açıdan yüksek bir statüye sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, MÖ 672-669 yılları arasında sarayda yaşayan Šērū’a-ēṭirat tarafından Libbāli-šarrat’a yazılmış bir mektup (SAA 16, 28), kraliyet kadınları arasındaki statü farklarına işaret etmektedir. Mektupta Šērū’a-ēṭirat, gelinine, kral kızı olarak kendisinin daha yüksek bir konumda bulunduğunu hatırlatmaktadır (Parpola, 1970, 44-45). Bu tür belgeler, Yeni-Asur kraliçelerinin yalnızca törensel figürler olmadığını, aynı zamanda saray içi hiyerarşi ve statü dengeleri üzerinde etkili olduklarını göstermektedir.

Asurbanipal’ın hükümdarlık dönemi (MÖ 668-630/627) boyunca kraliçe hakkında bilinenler sınırlıdır; tek kayıt, kraliçeye bağlı olarak çalışan Marduk-šarru-uşur adında bir araba sürücüsünün varlığını göstermektedir

(Melville, 1999, s. 88). Bununla birlikte, Asurbanipal'den sonra tahta geçen son dört Asur kralının (Asur-etil-ilani, Sin-şumu-leşir, Sin-sarra-iskun ve II. Asur-uballit) kraliyet ailesine dair kaynaklar günümüze ulaşmamıştır (Radner, 2003, s. 31).

Resim 8. Elam zaferi sonrasında Asur kralı Asurbanipal ve Kraliçesi Libbāli-šarrat'ın kraliyet bahçesinde verdikleri ziyafet şölenini betimleyen sahne.

Ayrıntı (British Museum: Image Service order FI-001034809).

Resim 9. Asurbanipal'ın Eşi Kraliçe Libbāli-šarrat'ın Steli

(Vorderasiatisches Müzesi, VAM 8847, Berlin, Almanya).

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Asur Devleti'nde kraliyet kadınları, hanedan yapısının istikrarı ile devletin ideolojik meşruiyetinin sağlanmasında belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Harem, yalnızca hükümdarın özel yaşamına hizmet eden bir alan değil, diplomatik evliliklerin, hanedan ittifaklarının ve soy devamlılığının teminatı olan siyasi bir kurum niteliği taşımıştır. Bu bağlamda kraliçe, haremdeki en üst konumda yer almakla birlikte, yalnızca hükümdarın eşi olarak değil, aynı zamanda ekonomik kaynakların idaresinden sorumlu, bağımsız bir idari yapının merkezinde bulunan ve saray ritüellerinde etkin rol üstlenen bir figürdür.

Eski Asur dönemi kraliçeleri ve kraliyet kadınları, Mezopotamya'nın siyasi, diplomatik ve dinsel yapısı içinde yalnızca sembolik veya törensel figürler olarak değil, aynı zamanda kurumsal işlevleri ve yönetsel yetkileri olan aktörler olarak öne çıkmışlardır. Bu döneme ait Mari arşivleri, kraliyet kadınlarının rolleri, sorumlulukları ve statüleri hakkında önemli bir içgörü sunar. Özellikle Amaduga, Dam-ħurasi, Kunšimatum ve İzamu gibi figürler, harem yapısının iç işleyişini, diplomatik evliliklerin

stratejik boyutlarını ve saray içi kadın örgütlenmesinin çok katmanlı doğasını somut biçimde yansıtmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Eski Asur dönemi kraliyet kadınları, kraliyet yapısında çok katmanlı bir güç sisteminin parçasıydı. Bu sistem, kralın merkezî otoritesine bağlı olmakla birlikte, kadınlara kurumsal bir temsil alanı da tanımaktaydı. Ama-đuga ve Dam-đurasi örnekleri siyasi-diplomatik, Kunšimatum dini-idari, İzamu ise kültürel-ritüel alanda kadınların oynadığı farklı ama birbirini tamamlayan rollerini göstermektedir. Dolayısıyla Eski Asur sarayı, kadınların “görünmeyen iktidar”ının kurumsal olarak örgütlendiği erken bir devlet modeli olarak değerlendirilebilir.

Orta Asur Dönemi kraliyet kadınları, saray ve harem kurumunun işleyişinde merkezi bir rol üstlenmiş hem kurumsal hem de toplumsal açıdan belirleyici figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. “Middle Assyrian Palace Decrees” gibi yazılı belgeler, haremdeki kadınların davranışlarından kıyafetlerine, köle ve hizmetkârlarla ilişkilerinden dışarı çıkışlarına kadar detaylı kurallar içererek, bu kadınların toplumsal ve idari rollerine dair önemli bilgiler sunmaktadır (Roth, 1997, s.154-156; Postgate, 1984, s.51). Harem yapısı, yalnızca kralın özel

yaşamını düzenleyen bir alan olmaktan ziyade, siyasi, diplomatik ve dinsel görevlerin yürütüldüğü bir kurum niteliğindeydi. Ana kraliçeler, saray hiyerarşisinin en üstünde yer alarak haremde düzeni sağlamak, hizmetkârları denetlemek ve genç prens ve prenseslerin eğitimini organize etmek gibi sorumluluklar üstlenmişlerdir (Westenholz, 1988, s.160-162). Bu yetkiler, kraliyet kadınlarının kurumsal otoritesini gösterse de yaşam hakkı üzerinde mutlak bir tasarruf hakkı içermemesi, onların etkinliğinin sınırlı ve düzenlenmiş bir çerçeve içinde olduğunu ortaya koymaktadır (Çelik, 2021, 102-103). Böylece Orta Asur Dönemi kraliyet kadınları hem Mezopotamyada kadın iktidarının sınırlarını hem de bu iktidarın kurumsal çerçevede nasıl işlediğini gösteren önemli örnekler olarak değerlendirilebilir.

Yeni Asur döneminde kraliyet kadınlarının gücü ve etkisi belirgin şekilde artmıştır. Šammuramat'ın naipliği, kraliçelerin zaman zaman doğrudan siyasal otoriteyi temsil edebildiklerini gösterirken; Naqî'a'nın inşaa faaliyetleri, kraliyet kadınlarının meşruiyet üretiminde aktif rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Libbāli-šarrat'ın sanatsal tasvirlerdeki güçlü konumu ise kraliçelerin yalnızca sembolik figürler olmadığını, devletin ideolojik söyleminin görsel bir parçası hâline geldiğini kanıtlamaktadır. Bu

durum, Asur kraliçelerinin hem bireysel kimlikleri hem de sahip oldukları kurumsal statü aracılığıyla kraliyet iktidarının tamamlayıcı ve pekiştirici unsurları olduklarını göstermektedir.

Arkeolojik bulgular, özellikle Nimrud'da keşfedilen kraliçe mezarları, kraliyet kadınlarının ekonomik güçlerini ve kimliklerini yansıtan zengin materyal kültürü ortaya koymaktadır. Mücevherler, ritüel objeler ve kıyafetler, kraliçelerin yalnızca saray içi yaşamda değil, aynı zamanda dinsel-ideolojik alanda da merkezi roller üstlendiklerini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, kraliyet kadınları, pasif ve tali figürler değil; siyasal, ekonomik ve dinsel işlevleri aracılığıyla imparatorluk düzeninin kurumsal bir parçası olarak görülmelidir. Kraliçeler, bireysel eylemleriyle hanedan politikasını yönlendirmiş, ideolojik temsil gücüyle devletin otoritesini pekiştirmiş ve Asur tarihine iz bırakmış aktörler hâline gelmişlerdir.

Sonuç olarak, Eski, Orta ve Yeni Asur kraliyet kadınları, Asur devletinin işleyişinde ve ideolojik temsillerinde merkezi bir rol oynamıştır. Kraliçeler, ekonomik mülk yönetimi, saray idaresi, dinsel törenler ve askeri diplomasi gibi çok yönlü sorumluluklarıyla

imparatorluğun kurumsal ve kültürel yapısının ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. Bu bağlamda, kraliyet kadınları, Asur devletinin ve toplum yapısının anlaşılmasında vazgeçilmez bir gereklilik teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Asher-Greve, J., & Westenholz, J. G. (2013). *Goddesses in Context: On Divine Powers, Roles, Relationships and Gender in Mesopotamian Textual and Visual Sources* (pp. 209–213). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Aydın, F. (2019). *Yeni Asur İmparatorluğu'nda Kraliçeler ve Devlet Yönetimindeki Roller* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- BATTO, B. Frank (1974), *Studies on Women at Mari*, The Johns Hopkins University Press, London.
- Borger, R. (1956). *Die Inschriften Esarhaddons, Königs von Assyrien* (AfO Beiheft 9 Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
- Charpin, D. (2002). *Writing, Law, and Kingship in Old Babylonian Mesopotamia*. Chicago: University of Chicago Press.
- Charpin, D. (2010). *Writing, Law, and Kingship in Old Babylonian Mesopotamia*, University of Chicago Press.
- Charpin, D. (2011), "Patron And Client: Zimri-Lim And Asqudum The Diviner", In: Karen Radner-Eleanor Robson (Eds.), *The Oxford Handbook Of The Cuneiform Culture*, New York, 248-269.

Çelik, H. (2021). *Eski Mezopotamya ve Anadolu toplumlarında harem ve hadımlık müessesesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, Türkiye.

Civil, M., Ignace J. Gelb, Benno Landsberger, A. Leo Oppenheim, Erica Reiner (196e4), *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD)*, The University of Chicago, V. I, Part 1, Chicago.

CDA (2000). *A Concise Dictionary of Akkadian*, (Eds) J.Black- A.George-N.Postgate, 2 nd Edition, Harrassowitz Verlag, 450 pp., Wiesbaden .

Dalley, S. (1994). *The mystery of the house of the dead*. In S. Parpola & R. M. Whiting (Eds.), *Assyria 1995: Proceedings of the 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project* Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project. 25–34.

Dalley, S. (1998). *The Legacy of Mesopotamia*. Oxford: Oxford University Press.

Dalley, S. (2002). *The Queens of the Neo-Assyrian Empire*. Iraq, 64, 179–187.

- Dalley, S. (2013). *Nineveh, Babylon and the Hanging Gardens: Cuneiform Texts and the History of Architecture*. Oxford: Oxford University Press.
- Dercksen, J. G. (1996). *The Old Assyrian copper trade in Anatolia*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Durand, J.-M. (1998). *Les archives épistolaires de Mari. II* Paris: Éditions du CNRS, 1997).
- Diodorus Siculus. (1989). *Bibliotheca Historica* (C. H. Oldfather, Trans.; Vol. II). Cambridge, MA: Harvard University Press. (Orijinal eser MÖ 1. yy'da yayımlandı.)
- Duymuş Florioti, H. Hande (2015). *Çivi Yazılı Belgeler Işığında Asur İmparatorluk Dönemi Kraliçeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Duymuş Florioti, H. Hande (2016), "Asur İmparatorluk Sarayında Görevli Kadın Personel: Şakintu Örneği", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 9, S. 28, 803-819.
- Erten, E. (2018). Antik Yazarlar'da Bir Assur Kraliçesi: Semiramis. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1, 21-30.

- Fales, F. M.,- Postgate, J. N. (1995). *Imperial administrative records, part II: Provincial and military administration* (State Archives of Assyria, Vol. 7). Helsinki: Helsinki University Press.
- Gansell, A. R. (2016). Dressing the Neo-Assyrian Queen in Identity and Ideology. *American Journal of Archaeology*, 120(3), 357-374.
- Grayson, A. K. (1976). *Assyrian Royal Inscriptions: Volume II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Grayson, A. K. (1991). *Assyrian Royal Inscriptions Volume II: From Tiglath-pileser I to Ashur-nasir-apli II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Grayson, A. K. (1996). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC) (Vol. III)*. London: British Museum Press.
- Gelb, I. J., Landsberger, B., & Oppenheim, A. L. (1960). *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD), Vol. VII: I-J (İmḥullu)*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gelb, I. J., Landsberger, B., Oppenheim, A. L., & Reiner, E. (Eds.). (1964). *The Assyrian Dictionary of the Oriental*

- Institute of the University of Chicago (CAD), Vol. I, Part 1: A (3a). Chicago: University of Chicago Press.*
- Geller, M. J. (1999). Astral Magic in Babylonia. In T. Abusch & K. van der Toorn (Eds.), *Mesopotamian Magic: Textual, Historical, and Interpretative Perspectives* (pp. 43–57). Leiden: Styx Publications.
- Hallo, W. W. (1991). *The World's Oldest Literature: Studies in Sumerian Belles-Lettres*. Brill. Herodotos. (2003). *Historiai* [The Histories] (A. D. Godley, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press. (Orijinal eser MÖ 5. yy'da yayımlandı.)
- HERODOTOS, (2016), *Tarih*, Çeviren: Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- Hussein, M. M., Altaweel, M.,-Gibson, M. (2016). *Nimrud: The Queens' Tombs* (Vol. 142): Iraqi State Board of Antiquities and The Oriental Institute, University of
- Kertai, D. (2013). The queens of the Neo-Assyrian Empire. *Altorientalische Forschungen*, 40(1), 108–125. <https://doi.org/10.1524/aof.2013.0006>
- Koçyiğit, Ş. (2019). Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kraliçelerin Yönetimdeki Rolü (M.Ö. 1975–1725).

- Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi (IJHE)*, 5(11), 525-534.
- Kuan, J. K.-J. (2016). *Neo-Assyrian Historical Inscriptions and Syria-Palestine*. Eugene, OR: Wipf and Stock Publishers.
- Kuhrt, A. (2009). *Eskiçağ'da Yakındoğu (M.Ö. 3000-330) (D. Şendil, Çev.)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kwasman., T.-Parpola, S., (1991), *Legal Transactions Of The Royal Court Of Nineveh, Part I, Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon, State Archives of Assyria, (SAA), Volume VI*, Helsinki University Press, Helsinki.
- Lafont, B. (2001). Femmes, pouvoir et transmission dans les royaumes amorrites de Haute Mésopotamie. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, 95, 97-122.
- Landsberger, B. (1950). *Sam'al: Neuassyrische Texte*. Leipzig: Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften. 112-118.
- Layard, A. H. (1853). *Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon*. London: John Murray.
- Liverani, M. (2014). *The Ancient Near East: History, Society and Economy*, London.

- Liverani, M. (2017). *Assyria: The imperial mission*, Rome: Sapienza Università di Roma.
- Luukko, M., & Van Buylaere, G. (2002). *The Political Correspondence of Esarhaddon* (State Archives of Assyria, Vol. 16). Helsinki: Helsinki University Press.
- May, Natalie N. (2018), "Neo-Assyrian Women, Their Visibility, and Their Representation in Written and Pictorial Sources", in: Saana Svärd, Agnès Garcia-Ventura (Eds.), *Studying Gender in the Ancient Near East*, Eisenbrauns, Pennsylvania, 249-288.
- Melville, S. C. (1999). *The Role of Neo-Assyrian Queens in State and Religion*. Leiden: Brill.
- Melville, S. C. (2004a). Neo-Assyrian Queenship in Theory and Practice. *Journal of Cuneiform Studies*, 56, 45–67.
- Melville, S. C. (2004b). Neo-Assyrian Royal Women and Male Identity: Status as a Social Tool. *Journal of the American Oriental Society*, (JAOS), V. CXXIV, (No:1) 1, USA. 37–57.
- Melville, S. C. (2010). The role of Naqia/Zakutu in Sargonid politics. In P. Machinist & H. Tadmor (Eds.), *Literature as politics, politics as literature: Essays on the*

ancient Near East in honor of Peter Machinist. Winona Lake, IN: Eisenbrauns. 137-145.

Oates, J.,- Oates, D. (2001). *Nimrud: An Assyrian Imperial City Revealed*. London: British School of Archaeology in Iraq.

Oates, J. (2004). *Babylon*. London: Thames and Hudson.

Parpola, S. (1970). *Letters from Assyrian Scholars to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal (Part I)*. Helsinki: Helsinki University Press.

Parpola, S. (1987). *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West* (State Archives of Assyria, Vol. 1). Helsinki: Helsinki University Press.

Parpola, S. (1992). Assyrian royal inscriptions and correspondence. In M. Liverani (Ed.), *Neo-Assyrian Studies*, Rome: Istituto per l'Oriente. 143-158.

Parpola, S. (1993). *Letters from Assyrian scholars to the kings Esarhaddon and Assurbanipal* (State Archives of Assyria, Vol. 10). Helsinki: Helsinki University Press.

Parpola, S., Watanabe, K. (1988), *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths*, State Archives of Assyria (SAA), Helsinki University Press, V. II, Helsinki.

- Porter, B. N. (2005). Queenship in the Neo-Assyrian Empire. *Journal of Near Eastern Studies*, 64(1), 1-17.
<https://doi.org/10.1086/jnes.2005.64.issue-1>
- Postgate, J. N. (1974). *The Neo-Assyrian Palace Economy*, Rome.
- Postgate, J. N. (1976). *The Land Tenure of Assyria*, Helsinki.
- Postgate, N. (1982). Texts concerning the palace and temple of the Neo-Assyrian period. *Iraq*, 44, 99-111.
<https://doi.org/10.2307/4200098>
- Postgate, N. (1983). Names and identity in Assyria. *Iraq*, 45,
<https://doi.org/10.2307/4200134>
- Postgate, J. N. (1984). *The Middle Assyrian Laws*. Oxford: Clarendon Press.
- Postgate, J. N. (1992) *Early Mesopotamia: Society and Economy at the Dawn of History*, London.
- Radner, K. (1996) "The Assyrian Queen and Her Court", *State Archives of Assyria Bulletin* 10, 101-122.
- Radner, K. (1998), *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, Neo-Assyrian Text Corpus Project, V. 1, Part 1: A, Helsinki.

- Radner, K. (2002). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire: Queens and Palace Women*. *State Archives of Assyria Bulletin*, 16, 35–37, 156–157.
- Radner, K. (2003). The women of the Assyrian royal court. In K. Radner (Ed.), *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire* (Vol. 1). Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project. 27–36.
- Radner, K. (2006). The Trials of Sannuramat: The Politics of Female Rule in Assyria. *Journal of Near Eastern Studies*, 65(1), 1–12.
- Radner, K. (2012), “The Seal of Tašmetum-šarrat, Sennacherib’s Queen, and Its Impressions”, in: Giovanni B. Lanfranchi, Daniele Morandi Bonacossi, Cinzia Pappi, Simonetta Ponchia (Eds.), *Leggo! Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of His 65th Birthday*, Wiesbaden, 687–698.
- Radner, K. (2014). *State correspondence in the ancient world* (p. 122). Oxford: Oxford University Press.
- Radner, K. (2015). *Ancient Assyria: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Reade, J. E. (1998). *Assyrian Sculpture* (p. 46). London: British Museum Press.

- Reynolds, F. (2003). *The Babylonian correspondence of Esarhaddon and letters to Assurbanipal and Sin-šarru-iškun* (State Archives of Assyria, Vol. 16). Helsinki: Helsinki University Press.
- Robson, E. (2004). Education in the Neo-Assyrian Empire. *World Archaeology*, 36(3), 399–413.
<https://doi.org/10.1080/0043824042000261032>
- Roth, M. T. (1997). *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor (Writings from the Ancient World)*, Society of Biblical Literature, Atlanta: Scholars Press.
- Sasson, J. M. (1983). On the role of women in the Mari archives. *Journal of Cuneiform Studies*, 35(3–4), 269–283.
- Sasson, J. M. (2015). *From the Mari Archives: An Anthology of Old Babylonian Letters*. Eisenbrauns.
- Siddall, L. R. (2009). Sammu-rāmat: Regent or Queen Mother? In L. Marti (Ed.), *La famille dans le Proche-Orient ancien: réalités, symbolismes, et images* (pp. 45–54). Paris: 55th Rencontre Assyriologique Internationale.

- Stol, M. (2016). *Women in the Ancient Near East*. Helen-Mervyn Richardson (Çev.), Walter de Gruyter, Berlin.
- Svärd, S. (2012), *Power and Women in the Neo-Assyrian Palaces*, University of Helsinki, Helsinki.
- Svärd, S. (2015), "Changes in Neo-Assyrian Queenship", in: Natalie N. May, Saana Svärd (Eds.), *Change in Neo-Assyrian Imperial Administration: Evolution and Revolution*, State Archives of Assyria Bulletin (SAAB), V. XXI, Italya, 157-171.
- Svärd, S. (2015b). *Women and power in Neo-Assyrian palaces*. Helsinki: University of Helsinki.
- Svärd, S.-M. Luukko (2009), "Who Were the 'Ladies of the House' in the Assyrian Empire?", in: M. Luukko (Ed.), *Of god(s), trees, kings, and scholars: Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola*, Studia Orientalia, V. CVI, Helsinki, 279- 294.
- Teppo, S. (2005). *Women and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*. Helsinki, Faculty of Arts, Institute for Asian and African Studies, Assyriology, Master's Thesis, Helsinki.

- Teppo, S. (2007). The Role and the Duties of the Neo-Assyrian Šakintu in the Light of Archival Evidence. *State Archives of Assyria Bulletin* Vol. XVI, 257-272.
- Van De Mieroop, M. (2005). *King Hammurabi of Babylon: A Biography*. Blackwell Publishing.
- Westenholz, A. (1988). Royal women of Assyria in the Middle and Neo-Assyrian periods. *Journal of Cuneiform Studies*, 40(2), 159-172.
- Winter, I. J. (1980). Art and ideology in the Neo-Assyrian palace. *Iraq*, 42, 45-62.
<https://doi.org/10.2307/4200090>
- Winter, I. J. (1999). Women in Public: The Disk of Enheduanna, the Beginning of the Visual Narrative. *Art Bulletin*, 81(1), 11-12.
- Younger, K. L., Jr. (2002). Yahweh at Ashkelon and Calah? Yahwistic names in Neo-Assyrian. *Vetus Testamentum*, 52(2), 207-222.
- Zaccagnini, C. (1990). Queenship in the Neo-Assyrian sources. *Orientalia*, 59, 267-274.
- Ziegler, N. (2007). *Les femmes à Mari: Rôle et statut dans les textes des archives royales*. Paris: CNRS Éditions.

ASUR DÖNEMİ KRALİYET KADINLARI

Asur Saraylarındaki Kadın Kimliği ve Güç İlişkileri

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com

ISBN: 978-625-8508-72-7

9

786258

508727